

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

Магістерська робота

освітній ступінь- магістр

на тему: **«СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТОРУ
ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ»**

Виконав: студент 2-го року навчання,
спеціальності 034 Культурологія
Островський Дмитро Леонідович

Наукові керівники: Собуцький М. А.
доктор філологічних наук, професор,
Івашина О. О.,
старший викладач

Рецензент Єрмоленко В.А.
доктор політичних студій
кандидат філософських наук,
старший викладач

Магістерська робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«____» _____ 20__ р

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ДЕМОКРАТІЯ: ПОЛІТИЧНІ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА МЕДІЙНІ ЗАСОБИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	7
I.1. Проблема демократичної репрезентації	7
I.2. Естетична політика та етика, комунікації та інститути в демократичному суспільстві.....	15
I.3. Роль медіа в епоху зростання складності соціального світу та кризи парламентської системи.....	25
РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК МЕДІА-ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	34
II.1. Суверенітет, демократизація, гетерономія медіа в незалежній Україні та проблема політичної ідентифікації її громадян.....	34
II.2. Суспільне мовлення України: історія появи та місце в українському медіа- просторі.....	48
II.3. Надбання та проблеми Суспільного мовлення України.....	62
РОЗДІЛ III. МЕДІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОСТОРУ ДЕМОКРАТІЇ В ЕПОХУ ЗРОСТАННЯ СКЛАДНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ.....	72
III.1. Медійні виклики та проблеми українського суспільства.....	72
III.2. Іноземний досвід функціонування суспільних мовників.....	81
III.3. Перспективи Суспільного мовлення у забезпеченні функціонування демократії в Україні.....	90
ВИСНОВКИ.....	97
ДЖЕРЕЛА.....	100
БІБЛІОГРАФІЯ.....	104
МЕДІАМАТЕРІАЛИ.....	111

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільні медіа – це важливий елемент сучасного демократичного простору. Вони забезпечують громадян соціально-важливими критичною інформацією та якісним художнім продуктом. Демократичні суспільства високо цінують свої незалежні ЗМІ, а експерти обстоюють необхідність їхньої дистанції від державної влади та ринкової конкуренції. Необхідність існування таких медіа обумовлюється зростанням складності соціального світу та сучасними проблемами демократичних систем.

Історики, політичні філософи та соціальні дослідники з різних країн світу говорять про кризу демократичної форми управління та парламентаризму. Як зазначає Франк Анкерсміт, сучасні політичні сили втратили свою репрезентативну функцію замісників електорату, а держава бюрократизувалась, скоротивши відстань до громадян. Через це вона втрачає здатність до творчої розробки та впровадження проектів політичних перевлаштувань. Одночасно з цим відбувається її зближення з великим бізнесом в рамках неоліберальної доктрини. За цих умов, медіа суспільного сектору виступають у якості платформ для артикуляції колективних громадянських інтересів.

Розглянуті проблеми політичної культури притаманні й сучасній Україні, що відносно недавно стала на шлях демократичного розвитку після понад 70-річного досвіду тоталітаризму та планової економіки. Публічна дискусія навколо проблеми створення Суспільного мовлення в Україні розпочалася з моменту здобуття нею незалежності та тривала близько 20-ти років. В 2014 році було розпочато реформу успадкованих в Радянського союзу державних медіа-структур. В 2017 році на їх базі було створено компанію Суспільного мовлення - ПАТ “НСТУ”, метою діяльності якої є сприяння розвитку демократичної культури в українському суспільстві. Проте її існування супроводжується рядом проблем організаційно-економічного та

гуманітарного характеру. Сьогодні вона ще не виконує тієї ролі, що передбачалася при її створенні. Разом з цим, Суспільне мовлення має потенціал розвитку для вирішення поставлених перед ним завдань. Все це обумовлює актуальність обраної теми.

Ступінь наукової розробки. Теоретичні аспекти можливості існування пост-метафізичної антистоїцистської політичної культури та роль іронічного світогляду для демократії досліджуються в роботах Ф. Анкерсмита та Р. Рорті. В дослідженні розглянуто окремі теорії впливу мас-медіа на політичну культуру, а зокрема розробки Ж. Рансьєра, Д. Дзолло, Ж. Бодріяра та Ф. Берарді. Історія створення Суспільного мовлення в Україні досліджувалася та була опублікована С. Остапою, В. Міським, І. Розкладай. Проблеми можливості засвоєння та використання Україною закордонного досвіду функціонування суспільних ЗМІ розглядалися в публікаціях В. Міського. Сучасні проблеми та виклики Суспільного досліджуються медіа-експертами Т. Шевченком, Н. Лигачовою-Чернолуцькою та іншими.

Об'єкт дослідження. Суспільне мовлення України, проблеми його розвитку та місце в інформаційному просторі.

Предмет дослідження. Роль Суспільного мовлення в забезпеченні функціонування простору демократії в Україні.

Метою дипломного проекту є дослідження перспектив Суспільного мовлення для розвитку демократичної політичної культури в Україні. Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

- Розглянути антистоїцистську теорію репрезентативної демократії Ф. Анкерсмита та роль естетики романтичної іронії для парламентського компромісу. Порівняти особливості іронічного та цинічного політичних світоглядів.
- Окреслити взаємозв'язки політики та естетики, звернувшись до теорій Ж. Рансьєра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ф. Лаку-Лабарта, Ф. Шиллера, Р. Рорті та Ж. Бодріяра.

- Порівняти підходи до визначення демократії як конституційної парламентської системи та демократії як надії на соціальний поступ та лібералізацію.

- Зазначити роль історичної перспективи, літературної культури та засобів масової інформації для формуванні політичних проектів та ідентифікації громадян.

- Розглянути окремі історичні етапи формування українського національного проекту.

- Прослідкувати історію трансформації державного телерадіомовлення в Україні від створення офіційних ЗМІ Радянського союзу до проведення реформи НСТУ. Розглянути нормативно-правові засади його функціонування, що сформувалися в діалозі з Радою Європи та Європейською мовною спілкою.

- Порівняти проекти суспільного телерадіомовлення країн Європи, колишніх республік СРСР та держав американського континенту.

- Дослідити проблеми, що виникли впродовж чотирьох років функціонування Суспільного мовлення в Україні та визначити перспективи його розвитку. Визначити його місце та роль в контексті сучасного медіа-простору та актуальних політичних проблем.

Методи дослідження: Розгляд впливу літератури та мас-медіа на політичну культуру, електоральну поведінку та громадянську етику передбачає використання методів рефлексивної соціальної епістемології та емпіричного дослідження. Порівняння проектів суспільного мовлення різних держав потребує використання компаративного та порівняльно-історичного методів. Для виявлення взаємозв'язків між політичною формою управління та інформаційним простором використовується системний, діахронічний та генеалогічний методи. Для отримання вихідних матеріалів дослідження використовуються спостереження, індукція та збір даних. Неможливість остаточного семантичного визначення демократичної ідеї та метафізичного закріплення влади обґрунтовується за допомогою звернення до філософських

методів дельозіанської критики платонізму та деконструкції Ж. Дерріда та Ж.-Л. Нансі.

Наукова новизна роботи полягає в актуалізації та застосуванні концептуальних розробок Р. Рорті, Ф. Р. Анкерсмита, Ж.-Л. Нансі, Ж. Дерріда, Д. Дзоло для аналізу сучасних проблем українського медіа-простору та демонстрації потенціалу його розвитку в демократичному векторі.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів та дев'яти підрозділів, вступу, висновків, списку джерел, бібліографії та переліку медіаматеріалів.

РОЗДІЛ І. ДЕМОКРАТІЯ: ПОЛІТИЧНІ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА МЕДІЙНІ ЗАСОБИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ.

I.1. Проблема демократичної репрезентації.

Чимало теоретиків сьогодні говорять про кризу демократичної форми. Вони звертають увагу на те, що сучасні парламентські партії стають все менш репрезентативними, втрачають довіру громадян та здатність до впровадження політичних програм. Інші ж піднімають проблему переосмислення демократичної політичної культури, відмічаючи зростання популізму та випадки повернення до авторитаризму в умовах електоральної демократії.

Важливо розуміти, що сучасна демократія – це історичний продукт західних суспільств, а не відкрита мислителями епохи Просвітництва, найбільш природна для людського суб'єкта форма упорядкування спільного блага. Саме тому спекулятивні теорії поступового перетворення світу на конфедерацію демократичних націй-держав завжди зустрічали відсіч історії як складної взаємодії незліченних та несумірних сингулярних процесів. Дискредитація “червоних” проектів та поразка СРСР у Холодній війні сприяли новим надіям ліберальних неогегельянців, зокрема Ф. Фукуями на поступовий рух до остаточного зняття протиріч та перетворення світу на гомогенний ринково-демократичний простір.

Такому вектору теоретичної розробки слугувало розростання наднаціональних корпоративних структур, створення урядами великих координаційних рад та міжнародних організацій, що мали б гарантувати світову безпеку та взаємовигідне співробітництво. Наймовірніше значну роль відіграло поширення Інтернету, що інтегрував світ в єдиному інформаційному просторі, але разом із тим сприяв комунікаційній дезінтеграції, про що йтиметься в третьому пункті розділу.

Однак стрімке зростання економік країн, що розвиваються недемократичним шляхом, корупція та криза парламентаризму, релігійний фундаменталізм та тероризм, антигуманізм та консервативна реакція, гібридні війни та радикальний сепаратизм, розвив між багатими та бідними (зокрема, в державах всезагального добробуту 80-их), екологічна криза, повторна поляризація світу та напруга між великими економіко-політичними блоками змушують критично переглянути світову ліберально-демократичну утопію.

Для свідомості демократа його варіант державного устрою є найбільш прийнятним, оскільки відповідає уявленням про свободу та гідність людини, переваги секуляризації над фундаменталізмом, гнучкої ринкової економіки над неповороткими плановими проектами. Попередні системи влади, такі як феодальний сюзеренітет та абсолютна монархія, а також сучасні цивілізаційні антиподи демократії сприймаються ним як політичні архаїзми. Однак визнання й прийняття крихкості, необов'язковості та вразливості демократії змушує її прихильників відкинути будь-який есенціалізм. Перераховані вище проблеми та загрози провокують потребу звернутись до генеалогії демократичної форми правління, згадати ті проблеми, вирішуючи які вона була (пере)відкрита суспільствами Заходу, критично переглянути її переваги та недоліки.¹

Цитуючи Шумпетера І.Берлін повторює: «Усвідомлювати відносність своїх переконань і все ж твердо стояти за них - ось що відрізняє цивілізовану людину від варвара».² Сьогодні ж, таке усвідомлення історичності є необхідною умовою для планування будь-яких подальших кроків зі збереження (чи упровадження) ефективних демократичних інститутів, навіть якщо свідомість прагне трансцендентного обґрунтування. Особливого значення набуває розкриття переваг демократичного шляху вирішення

---

¹ Анкерсмит Ф. Р. Репрезентативная демократия. Эстетический подход к конфликту и компромиссу. *Логос*. 2004. № 2. С. 77–85.

² Berlin I. *Four essays on liberty*. Oxford university press. 1969. 213 p.

суспільних конфліктів для держав, що досі вагаються із вибором своєї політичної траєкторії.

Не варто шукати безпосереднє коріння сучасної демократії в давній Греції, до чого вдаються окремі республіканці, оскільки спільною у них є здебільшого сама назва (однак як показав Дерріда, ім'я ніколи не буває чимось простим та незначним). Антична демократія існувала в невеликому автономному рабовласницькому місті-полісі. До демосу – прошарку вільних й наділених політичними правами громадян належала лише незначна частина дорослого чоловічого населення. Безпосередні волевиявлення жителів міста-держави під час всезагальних зібрань на агорі, що слугують уявним прототипом для сучасних відстоювачів механізмів прямої демократії були можливими лише в полісних спільнотах, але аж ніяк не в великих націях-державах.

По-перше, проведення усенародних зборів для вирішення всіх політичних питань є логістично та темпорально-неможливим в багатомільйонних новоєвропейських формаціях. По-друге, більшість населення не володіє достатніми компетенціями, часом та бажанням для стратегічного планування державної політики, а іноді і для визначення власних політичних інтересів. Можна лише уявити той хаос, до якого призвела б постійна колективна участь всього народу в прийнятті важливих політичних рішень. Розповсюджена апеляція до проігнорованої політиками “справжньої волі народу” – це небезпечна спекуляція без референту, що наразі постійно використовується популістами. Однак варто зазначити, що окремі питання дійсно доцільно вирішувати шляхом усенародних референдумів. Це дієвий спосіб звернути увагу державної влади до безпосередньої думки населення, що може дати позитивні результати. Проте коло проблем, які потребують обговорення на референдумах дуже обмежене. Зазначимо й те, що окремі форми локальної та горизонтальної консолідації можуть бути ефективнішими для вирішення дрібних проблем, аніж механізми загальнодержавних агрегатів.

Сучасна демократія побудована на принципі представництва - існуванні прошарку професійних політичних посередників. Інститут представництва

з'являється в пізньосередньовічних урочистих асамблеях. В них тогочасні політичні суб'єкти (члени дворянства, духовенства та “третього стану”) з'являлися перед монархом. Частина з них представляла самих себе, інші ж мали формальну прерогативу виражати колективні інтереси тих, хто був позбавлений такої можливості. Як зазначає Данієло Дзолло, ролі середньовічних представників сприймалися як камені в мозаїці, що органічно відтворювала ієрархічну нерівність суспільства та гетерогенність інтересів: настоятель монастиря на півдні королівства міг жити в абсолютно іншому когнітивному просторі, що голова північної торгівельної гільдії. Звісно, що такі представницькі асамблеї не мали нічого спільного з сучасною демократією та рівністю громадян перед законом.³

Модерна демократія комбінувала античний принцип егалітарної громадянської участі демосу та середньовічну потребу в елітарному представництві. Такий екскурс необхідний для зазначення важливої особливості репрезентативної демократії – існування прошарку професійних керманів корабля-держави, що обираються до здійснення влади за результатами волевиявлення усього народу та отримують необхідну дистанцію для здійснення політичних маневрів. Демократія передбачає відмежування автономної вузької сфери політичного управління від сфери приватного життя більшості громадян.

Теоретика суспільного договору, заснованому на уявленнях про природне право людини, Ж.-Ж. Руссо турбувала небезпека, котру несе з собою політична репрезентація. Він стверджував, що: “Воля ніяк не може бути представленою; або є безпосередньо вона, чи це вже інша воля, середнього не існує. Депутати народу, отже, не є і не можуть бути його представниками; вони лише його уповноважені; вони нічого не можуть ухвалювати остаточно”⁴. Руссо звертав увагу на неминучу втрату тотожності між електоратом та

---

³ Дзолло Д. Демократия и сложность: реалистический подход. Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 320 с.

⁴ Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права. Трактаты. Москва : Наука, 1969. С. 222.

репрезентантами, що виникає при представництві. Доцільно згадати й пасажі теоретика громадівського руху М. Драгоманова : "Не буде рівної волі й тоді, коли хто-небудь буде справлятися в усьому за другого, як це робиться в виборних державах. Выборний тільки тоді не стане начальством, коли він просто справить те діло, за котрим його вислав другий, котрий знав наперед, яке то діло, й наказав, як його треба справити. З цього ясно, що справді вільними можуть бути тільки маленькі держави, або, ліпше сказати, громади, товариства."⁵ Ранній М. Драгоманов віддавав перевагу прудонівській концепції консолідації автономних політичних одиниць - громад.

Отже, обрані в парламент нації-держави депутати отримують мандат, а разом із ним і відносну автономію від виборців, приховуючись за дверима парламентської будівлі, комітетів та кабінетів. Однак чи можлива міметично-точна репрезентація народу представником влади? І чи потрібен депутат – ця другорядна копія в разі, якщо народ є самодостатнім суб'єктом волі? З іншого боку, якщо представник жодним чином не залежить від свого електорату, то ні про яку демократичну легітимність влади мови йти не може. Як показує Франклін Анкерсміт, цей парадокс ілюструє неможливість міметичної відповідності між представленими та представниками і спонукає звернутись до естетичної парадигми, визначальним для якої є існування дистанції між ними. Він пише.: "Збільшення дистанції (або «зазору», або відмінності) між виборцями та їхніми представниками прояснює також природу і походження легітимної політичної влади при репрезентативній демократії. Коли населення розділене на дві групи, одна з яких репрезентується, а інша її репрезентує, влада корениться, в самій репрезентації, яка і ділить, і об'єднує населення, не належачи при цьому ні до однієї з його груп. При такій структурі влади у неї немає суверена. Іншими словами, в умовах репрезентативної демократії легітимна політична влада в своїй основі є естетичною."⁶

---

⁵ Драгоманов М. Вибране. Київ.: Либідь. 1991. С. 295.

⁶ Анкерсміт Ф.Р. С. 29.

Звісно, представники мають виконувати роль замісників народу у його сподіваннях і тому не можуть ігнорувати інтереси тих, хто віддає за них свої голоси, але й не можуть бути ідентичними своїм виборцям. Демократичні інтерактивні процедури функціонують як механізми контролю за адекватністю політичних представників суспільству, яке вони репрезентують. А розвиток політичної культури населення супроводжується появою здатності до розпізнання зловживань електоральною довірою та можливістю покарання представників, що не виправдовують надій.

Принциповим для функціонування демократії на думку Анкерсмита є відмова від стоїцистських *tertia comparationis* – гарантів істинної відповідності репрезентації певному природному стану реальності. *Tertia* (“треті”) роблять представника та представленого сумісними та сумірними, пояснюючи цей зв'язок за допомогою апеляції до певної форми вищого логосу: ідеї (в платонізмі), моралі (в кантіанстві та релігійних системах), “невидимої руки ринку” (в (нео)ліберальній доктрині), мови (в хадеггерівсько-лаканіанському дискурсі), праці (в марксистській відмові від надлишкової вартості), духу історії (в гегельянстві).

Однак ми ніколи не можемо встановити сукупних уявлень про об'єктивну реальність суспільства, а репрезентація створює певну перспективу – творчу конфігурацію для погляду на цю реальність. Перспектива постійно змінюється, як і погляди самого виборця. Вдалість політичної репрезентації вимірюється здатністю влади обирати успішний політичний курс та вирішувати конкретні проблеми. Демократичний конфлікт таких перспектив не може бути розв'язано завдяки апеляції до будь-якого з істинних критеріїв порядку. Застосування *tertia* ігнорує розірваність політичного універсуму, неоднорідність сил та тертя між ними, а це унеможлиблює продуктивну динаміку. Тому апеляція варіантів *tertia* слугує або побудуванню академічних абстракцій, або тоталітарному насильству.⁷

---

⁷ Анкерсмит Ф.Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценностью Москва.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 432 с.

Саме тому Анкерсміт пропонує відійти від доктринальних обґрунтувань політичної рівності, абстрактних уявлень про природне право та стоїцистських *tertium* ідентичності влади і розглянути ті історичні умови, в яких з'явилася потреба в репрезентативній демократії. Для цього необхідно переглянути проблеми, які вона покликана була вирішити на конкретному історичному етапі.

Анкерсміт згадує винайдений в постнаполеонівській Європі принцип *juste milieu* – золоті середини. Абсолютистські держави Старого режиму, винайдення яких в XVII столітті та дистанціювання від релігійних общин (тогочасного громадянського суспільства) дозволило зупинити кровопролитні міжконфесійні війни, встигли накопити нечувану досі політичну могутність. Конфлікт кінця XVIII-го - початку XIX-го століть вже не можливо було вирішити віддаленням секуляризованого Левіафана, оскільки предметом ідеологічних суперечок між прихильниками Старого порядку та бажаючими продовжувати революційне перетворення суспільства була сама держава. Прихід будь-якої з сил до влади означав повернення до кровопролитного придушення опонентів. Між представниками модерних ідеологій годі було шукати консенсусу, так само як за півтора століття до того його неможливо було знайти між католицькою церквою та рухом за реформу. Ототожнення будь-якої з конфліктуючих політичних сил із державою означало проголошення екзистенційної неможливості іншої. А парламентська демократія, що інкорпоровала ворожі табори в межах представницьких органів, стала найефективнішим засобом запобігання перманентній громадянській війні та терору.⁸

Анкерсміт вважає, що оформленню демократичної політики послугувала романтична іронія в естетиці, яку критикував Гегель, а згодом і Карл Шмітт. Зазвичай романтизм пов'язують із націоналістичним пафосом відданості ідеї, однак саме в цьому напрямі сформувалась постійна жага вийти за рамки позитивної конфігурації самості, можливість співіснування протиріч

---

⁸ Там само.

(на противагу раціоналізму Просвітництва), відмова від остаточних ціннісно-етичних суджень, розуміння та прийняття парадоксів людського світу. Іронічне світосприйняття проголошує принципову неприциповість, що робить свідомість несхильною до революційної самопожертви, проте чудово адаптує її до парламентського компромісу між представленими в ньому політичними протилежностями.⁹

Отже, репрезентативна демократія – це засіб інституалізації компромісу, спроба зберегти поляризацію суспільства у партійному представництві та не допустити її руйнівних наслідків. Її критики невпинно стверджують, що суперечки та домовленості в кулуарах парламенту – це знуцання з політичної серйозності та готовності вмерти за власні переконання. Однак політичні принципи, інтереси та претензії, що керуються власною, неухильно-обмеженою перспективою реальності завжди надлишкові щодо існуючих політичних ресурсів, за які точиться боротьба. А тому відмова від взаємного урахування позицій сторін та ухилення від компромісних домовленостей нерідко завершується прямою ескалацією та кризою. Демократія не пропонує зовсім відмовитись від ідеологічних переконань, але й не дозволяє жодній з конфліктуючих сторін захопити політичне ціле. Подібно до конфлікту часів постнаполеонівської кризи, демократична форма виявилася найбільш безболісним способом організації політичного конфлікту між “працею” та “капіталом”, що неминуче сколихнув світ в ході індустріалізації.

Однак сьогодні демократія має справу з чималою кількістю проблем. Держава скоротила свою відстань до громадянина, уявно ототожнилася із ним, воліючи зосередити увагу на дрібних проблемах. В результаті цього вона бюрократизувалася, а ідеологічно-ідентифіковані сили стали сприйматися за девіантні субкультури. Політичні партії при такому стані речей – це конкуренти за контроль над повноваженнями в бюрократичній вертикалі, що лобіюються великим бізнесом, а нерідко взаємо-розчиняються із ним. Вони відтворюють бюрократичну бездумність замість творчого винаходження

---

⁹Там само.

нових перспектив соціальної взаємодії. Серйозні політичні проблеми разом з відповідальними агентами відходять у тінь, ховаючись від вкрай важливої для демократії напруги парламентського-громадянського конфлікту.

I.2. Естетична політика та етика, комунікації та інститути в демократичному суспільстві.

Термін “демократія” в сучасних політичних словниках вживається в двох значеннях, що нерідко призводить до теоретичної плутанини. По-перше, демократією можна назвати конституціоналізм і стабільне функціонування демократичних інститутів: прозорих виборів та ненасильницької зміни влади, свободи громадянських зібрань та можливості утворення партій, незалежності та гетерогенності засобів масової інформації, підзвітності представників влади суспільству, парламентського конфлікту та наявності активної опозиції. Як зазначає Річард Рорти, паралельно із цим, демократичними називають себе ті сили та рухи, що програмно переслідують мету загальної лібералізації суспільних відносин, зростання кількості соціальних свобод, емансипації незахищених верств населення і культивуванні толерантності.¹⁰

Таке друге визначення демократії можна назвати етичним, або ідеологічним. Існують організації, що прагнуть до стандартизації егалітарного демократичного суб'єкта у глобальному просторі та консолідують ліберально-демократичні настрої на різних частинах земної кулі. Представники сучасної німецької комунікативної філософії, а зокрема Юрген Габермас та Карл-Отто Апель вважають, що подолання таких глобальних викликів, як екологічна та ресурсна криза, а також запобігання новим війнам та геноцидам потребує створення та забезпечення світового простору ідеальної комунікації. На їхню думку це можливо завдяки використанню усіма людьми мови як засобу для

---

¹⁰ Рорти Р. Демократия и философия. *Неприкосновенный запас*. 2007. №6(56). С. 6–17.

встановлення домовленостей. А класичний трансценденталізм Канта замінюється інтерсуб'єктивністю глобальної спільноти володіючих мовою людських істот, відповідальних за свій життєвий світ.

Однак з політичної перспективи, (пост)кантівська трансценденція ліберального етичного суб'єкта ризикує проігнорувати неспільномірність етосів та розриви в горизонтах, невіддільний (якщо не фундаментальний) від політики гіbris, конфлікти безкомпромісних інтересів та дефіцитність політичного ресурсу за який ведуться змагання як на національному, так і на глобальному рівнях – тобто стати *tertia*. Варто лише згадати, що азійський ідеал людини (а економіки країн Азії сьогодні нерідко випереджають європейські, зокрема й у своєму впливі на життєвий світ) не передбачає встановлення суб'єкта на постійній дистанції від мінливого плину буття.

Морально-етичне визначення демократії нерідко ігнорує її історичність, на визнанні якої наголошував Рорти. Хоча словник Просвітництва і зіграв визначну роль для формування демократії і неможливо обійти стороною значення третьої кантівської критики для юридичної бази держав західного світу, сьогодні він може стати перепорою для розвитку та адекватної реакції демократичних суспільств на виклики, що стоять перед ними.¹¹ Розмежування демократії як конституційної системи та буття демократом як сповідання ліберальних цінностей є важливим для подальшого розгортання дослідження.

Ніклас Луман ілюструє, що етична абсолютизація унеможливорює демократичну політику, оптимальною регулятивною формою якої є на його думку реакція на скандал.¹² Роль незалежних медіа полягає в тому, щоб помітити та пролити світло на порушення політиками правил гри, зловживання владою та корупцію. Якщо політика не може існувати без макіавелліанського елемента поза-етичного конфлікту за владу між віддаленими від своїх підданих елітами, то сучасна демократія не може

---

¹¹ Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность. Москва : Русское феноменологическое общество, 1996. 282 с.

¹² Луман Н. Честность политиков и высшая аморальность политики. *Вопросы социологии*. 1992. № 1. С. 69-76.

існувати без постійного медійного контролю за їхньою грою. В недемократичних режимах журналістика вироджується, деградує від слідкуючої та контролюючої “четвертої влади” до пропагандистського інструменту. Нагляд стимулює страх політичної помилки та активність конкуренції, без яких влада швидко перетворюється на інертний та корумпований бюрократичний механізм. Сильні демократичні медіа змушують політиків піклуватись про свою репутацію, слідкувати за дотриманням курсу за який віддали голоси їхні виборці. Від адекватного висвітлення результатів залежить чи продовжиться правління конкретної сили, чи навпаки – її опоненти заберуть місця на найближчих виборах. Незалежність та критичність журналістських розслідувань є запоруками політичної відповідальності демократичної влади.

Повернімося до першого, тобто інституціонального визначення демократії. Воно базується на тому, що влада може бути змінена в результаті волевиявлення дорослого населення держави. Згідно з цим визначенням, єдиним легітимним джерелом політичної влади є суверенітет народу. Він реалізується за принципом “один індивід – один голос”. Класичне трактування демократії як конституційного методу реалізації народного суверенітету належить Йозефу Шумпетеру. Втім, його цитата на початку роботи засвідчує розуміння Шумпетером того факту, що вірність переконанням не менш важлива, аніж теоретична строгість та юридична справність інституційного каркасу.

Саме конституційне електоральне обмеження влади дозволило перенести конфлікти між ідеологічними опонентами до зали парламенту. Згідно із ним, елітарні, недемократичні та неліберальні за ідеологічним спрямуванням програми можуть бути представлені в парламентах демократичних держав на рівних правах зі своїми конкурентами, якщо такою є воля виборців. Однак жодна політична сила не може апелювати до своєї природності та відповідності ідеальному зразку – Ідеї, Писанню, міфічному предку, що контролюється спільними правилами гри. Врахувавши досвід минулого століття, західний світ намагається не допускати занадто радикальні

сили до участі в політичних змаганнях: наразі можна говорити про центристський консенсус.

Гучним прикладом сучасного конфлікту на межі двох розумінь демократії є “штурм” вашингтонського Капітолію, що був сприйнятий прихильниками Демократичної партії США як пряма загроза електоральному конституціоналізму та справному функціонуванню інститутів влади. Разом із тим, блокування аккаунтів Дональда Трампа у соціальних мережах сприймається його прихильниками республіканцями як етичне переслідування, порушення іншої інституціональної складової демократії - свободи слова. Попри гучну ескалацію, обидві сторони вважають себе носіями американської демократії і можуть навести чимало аргументів у захист цього твердження.

Феноменолог Марк Рішир пояснює функціонування влади принципом контингентності – необов’язковості її виникнення щодо самого існування суспільних формацій та неможливості остаточного символічного закріплення, тобто беззаперечної апеляції до міфічного першопочатку. Демократія за Ріширом – це спосіб “цивілізувати” контингентність еліт, створити інституційні умови м’якого конфлікту між політичними опонентами. При демократії саме ядро політичного залишається семантично-пустим, а змагання конкурентним, але безреволюційним. За демократичного устрою не може існувати міфічного гаранта ідентичності політичної влади, що дозволив би її силове утримання, придушення будь-якої критики та опозиції.¹³ Демократичне прийняття рішень несумісне з метафізикою присутності та абсолютним підґрунтям, воно функціонує як інтертекстуальна суперечка. Визнання контингентності володарів є повною протилежністю будь-якій формі політичного платонізму (а також і стоїцизму, як пропонує мислити Анкерсміт), що спирається на існування вічних ідей та трансцендентності образу пана.

---

¹³Рішир М. Контингентность властителя. *Михаил Гегтер* URL:<http://gefter.ru/archive/6675>

Держава-поліс Платона керується носієм логосу - Метафізиком (родовим наслідувачем першообразу ідеального володаря) що переслідує софістів - дегенеративних претендентів, які вносять смуток та розмножують пусті копії - симулякри. Саме тут, в грецькій колисці європейської думки, прослідковується початок складних стосунків між політикою та естетикою, в вузькому та широкому значеннях обох термінів. Платон прагне установити адекватність політичної влади зразкам із світу ідей, а тому виставляє поета за ворота свого полісу.¹⁴ Він відчуває загрозу неадекватного перерозподілу ролей у суспільстві, що йде від гри мистецтва і письма взагалі, як засобів втрати тотожності, присутності, безпосередності. Тим самим Платон прагне зберегти раціональність, що ґрунтується на справедливому розмежуванні ремесл - τέχνη, одним з яких є професія політика. Читачі літературного послання, актори та глядачі театральної гри можуть уявити себе в інших ролях.

Саме ця дестабілізація уявного простору, що може призвести до перерозподілу місць в політичному просторі провокує платонівський страх перед фальшивками. Це дозволяє Жаку Рансьєру стверджувати, що література є принципово демократичною, навіть якщо її автор є переконаним монархістом, як-то Гюстав Флобер. Існування носіїв інформації, а особливо їхня гетерогенність робить розподіл чуттєвого (конфігурації можливих сценаріїв досвіду членів суспільства) відкритою проблемою. Наявність письма, тобто доступної для сприйняття поверхні графічних знаків у їх матеріальній ідеальності розгортає простір для конфлікту інтерпретацій, що може мати політичні наслідки.¹⁵

Надлишок уявного, що виникає в письмових джерелах відкриває в його адресатів сумнів щодо власної ідентичності та стає умовою іронічного сприйняття будь-якої остаточної конфігурації реальності. Саме тому недемократичні режими воліють до встановлення цензури, якнайповнішого контролю над відбором та циркуляцією інформації. Звісно, що не варто

---

¹⁴Платон Держава Київ: Основи, 2000.355 с.

¹⁵ Рансьєр Ж. Разделяя чувственное. Санкт-Петербург: Изд-во ЕУСПБ, 2007. 264 с.

ставити між розвитком письмової культури та демократією пряму кореляційну залежність, адже розквіт багатьох літератур припав на часи автократій, як то принципат Августа чи абсолютизм Людовіка XIV. Однак без гетерогенності поверхонь зі знаками та необмеженого доступу до них демократичний простір навряд чи функціонуватиме.

З платонівським метафізичним закріпленням влади перегукуються численні політичні проекти Заходу (починаючи з його власної спроби у Сіракузах), такі як “Місто Сонця” Томазо Кампанелли чи технократичні утопії Ле Корбузьє. Карл Поппер висвітив роль платонізму для тоталітарних ідеологічних режимів. Подібною до платонізму та стоїцизму логікою користувалися й правлячі династії, що отримали владу в наслідок феодалських завоювань, але доводили міфічне божественне походження свого роду, називали себе нащадками божества та його представниками на землі. Це скріплювало усіх жителів підвладної території в один ієрархізований ланцюг, політичні ролі в якому успадковувалися, або визначалися зверху, а окремі прошарки суспільства самовідтворювалися.

Принципово іншою є демократія, що зумовлює як її недоліки, так і переваги. Демократія – це завжди небезпечний деррідіанський фармакон, що підриває стабільність правлячих еліт, дозволяючи відкрите (але й необхідно тіньове) політичне змагання за найвдалішу репрезентацію, котре втім не завжди закінчується вдало для суспільства та держави. Дійсно, за певних обставин авторитарна мобілізація політичної волі дозволяє здійснити економічні реформи чи консолідувати народ (як-то в часи зовнішньої військової агресії) та знизити рівень страху від кризової невизначеності за рахунок скорочення свобод. Однак в довгостроковій перспективі саме демократія дозволяє суспільству розвиватись, реагувати на зміни, гарантує соціальну мобільність та можливість мирно врегульовувати конфлікти інтересів.

Доречно згадати критику платонізму філософом Жилем Дельозом. Дельоз пише, що Метафізик – це теж софіст, що спирається на привілейовану метафору реальності. Для Дельоза, образи-симулякри – це не вироджені копії,

а конкуруючі форми міметичної організації життя. Не існує ідеального образу політики до відкриття самої політики, тобто до її появи в репрезентації. Така відмова від платонічного відбору оригіналів та копій розкриває творчу конкуренцію активних формотворчих сил, жодна з яких не може сприйматись за етично першочергову.¹⁶ Звісно, це не означає того, що будь-хто може сперечатись за керівні місця в багатомільйонних державах та розробляти плани впорядкування соціуму. Існування політичної культури передбачає як збереження прошарку експертів, що опрацьовують історію конкретної спільноти, соціологічні та економічні показники, локальні особливості та ураховують можливі проблеми та конфлікти, так і активність другого агента - електорату. Політичні сили, що прагнуть репрезентувати соціальні явища мають щонайсильніше резонувати з диспозицією усіх сил, явищ, тіл, серій та дискурсів – складати когнітивні конфігурації, або асембляжі, що здатні пропонувати нові перспективи реальності, артикулювати можливі ідентичності та здійснювати конкурентну політику.

Звертаючись до генеалогії західної естетичної політичної філософії варто згадати Фрідріха Шиллера. Саме Шиллерові належить відведення суспільно-творчої ролі естетиці, а не етиці. Він обґрунтовує роль мистецтва в переході від фізичної, динамічної, тобто насильницько-феодальної держави до естетичної, що на його думку є передумовою етичного існування людини. Стверджуючи, що пантеон естетичних зразків необхідний для консолідації суспільства, обіцянки та передбачення нового кращого колективного життя та свободи індивідуального життя, Шиллер звертається до мистецтва греків.¹⁷ Втім, небезпека шиллерової естетизації політики полягає в відсутності зазору, проміжку між індивідом та образами. Його естетична держава не дозволяє відхилення індивіда від “Культури”, тобто засобів медіатизації, стверджуючи, що таким чином піклується про розкриття його свободи.¹⁸

---

¹⁶ Делёз Ж. Логика смысла. Москва : Академический Проект, 2011. 472 с.

¹⁷ Рансьер Ж. Эстетическая революция и её последствия. *aroundart.org*. URL: http://aroundart.org/2018/03/07/ranciere_revolution/.

¹⁸ Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека. *Собрание сочинений в 7 т.* Москва, 1957. Т. 6. С. 251–358.

Давньогрецькі зразки формування громадянина стають новими стоїцистськими *tertia*, що мають підтримувати естетико-політичну тотальність. Саме тому прихильник естетичної демократичної політики має відкидати теорії, що прагнуть уніфікації канону і політичного контролю за мистецтвом та інформацією. Необхідним естетичним корелятом демократії є згадана в першому пункті розділу доцентрова романтична іронія, що відмовляється від остаточного встановлення семантичних зв'язків. Демократичний плюралізм передбачає негативну свободу, його пересічний індивід – це буржуа, що ніколи не політизується цілком і сторониться сценаріїв апропріації влади в колективістських формах. Як зазначено в першому пункті, демократична влада корениться в проміжку репрезентації, а її позитивна апропріація, особливо в естетизованій політиці, призводить до деспотизму.¹⁹ Філіп Лаку-Лабарт вважає, що саме сприйняття техне, як естетичного ствердження сущого, що має вивести буття із дрімоти, уможливило Хайдеггеру прихильність до естетизованої антигуманної політики нацизму.²⁰

Річард Рорті вважав, що роль художніх образів для суспільного життя полягає в формуванні “Ми-інтенцій” – здатності сприймати інших за подібних до себе людських істот, співчувати їхньому болю та воліти не допускати їхніх страждань в найширшому спектрі значень цього слова. Алфавітизація передусе гуманізації та політизації, соціальні комунікації розвиваються завдяки встановленню спільної естетичної дистанції, що виробляється циркуляцією знаків. Посередництво міметичних образів дозволяє суб’єкту сприймати себе в перспективі, формувати власний політичний горизонт та визначатися з позиціями в ньому.

Не існує політичної ідентичності до самовпізнання, формування уявного поля, включення до естетичної збірки. Прикладами таких збірок є входження

---

¹⁹ Берлін І. Дві концепції свободи. Сучасна політична філософія: Антологія. Київ : Основи, 1998. С. 56-113.

²⁰ Лаку-Лабарт Ф. Поэтика и политика. *Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук.* Москва, Санкт-Петербург, 1999. С. 7–42.

в літературний канон, відвідування шкільних та університетських курсів, підписки на періодику та підключення до телебачення й інтернету. Результативність електоральної політики залежить від можливості громадянина до розпізнання власних та конкурентних інтересів у цілому соціуму. Ми-інтенції найманих працівників корпорацій можуть конфліктувати з ми-інтенціями підприємців у питаннях тривалості робочого дня та пенсійного забезпечення. Однак при цьому збігатися в визнанні неможливості поліцейського свавілля, чи в виборі цивілізаційної орієнтації партнерства їхньої держави, а також багатьох інших спільних когнітивних перспективах.

Зазвичай більшість людей в демократичних суспільствах не витрачає свій вільний час на політику. Проте здатність до політичної самоідентифікації стосується як в'їдливого читача ідеологічних програм та відвідувача партійних зборів і зустрічей із кандидатами, так і того, хто надає перевагу “голосуванню гаманцем” – інтуїтивній орієнтації на безпосереднє покращення свого матеріального становища при найшвидшій зміні влади. Неможливо існувати поза політикою, оскільки політика в широкому сенсі цього слова - це конфігурація чуттєвого, спосіб розмежування людського середовища. Людина постійно включена в диспозицію дискурсів, потоків, сил та агентів. Завданням громадянських медіа є втримання політики від відходження “в тінь”, тобто постійне інформування членів суспільства про частини їхньої соціо-політичної реальності.

Роберт Даль стверджував, що розвиток демократичних інститутів може супроводжуватися поліархічними тенденціями – можливістю виникнення горизонтальних центрів, що здатні артикулювати асембляжі колективних інтересів та частково автономізуватися від владних інституцій. Таким чином, поліархія доповнює демократію, розширює її громадянський сектор. Втім, вона не є необхідним атрибутом будь-якої демократичної держави - остання може мати досить ревниву центральну владу. Недемократичні режими ж спираються на єдність політичної, медійної та силової інституціональної

вертикалі, що унеможлиблює поліархію та плюралізм.²¹ Важко уявити сучасне громадянське суспільство без професійних асоціацій, постійних мітингів молодіжних груп, страйків профспілок, недержавних волонтерських організацій, групових звернень та зборів підписів під петиціями. В часи кризи партійних систем, про яку говорять науковці та експерти, слід звернути особливу увагу на існування множини способів позитивної горизонтальної політичної взаємодії та на теорії розвитку малих спільнот.

I.3. Роль медіа в епоху зростання складності соціального світу та кризи парламентської системи.

Як було зазначено в першому пункті розділу, модерна демократія виникає на зламі XVIII-XIX століть як відповідь на численні виклики соціо-політичної реальності. В цей період відбувається переоформлення масових ідентичностей, поступове розкладання великих колоніальних імперій та перехід до нового типу політичного суб'єкту - держави-нації. Паралельно із цим розпочинається захоплення історією та історизмом. Як показав Бенедикт Андерсон, впровадження базової освіти, та розповсюдження друкованої преси на певній обмеженій території створювало єдине коло читачів. Ідентичність домодерної людини будувалась навколо конфесії віросповідання, безпосередньо-близької території та її аристократичних власників, а також завдяки наслідуванню родичам та традиції.

Традиційна спільнота вороже ставилась до письма та освіти, алфавітизація та історизм руйнували її віковічну перспективу світу ("як було

---

²¹ Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство. *Вопросы философии*. 1994. 3. С. 37-48.

з-діда-прадіда заведено”). Читаючи та відвідуючи школу, потрапляючи до лав національної армії чи дивлячись на мапи з нанесеними кордонами люди дізнавалися про події, що відбувались на значній фізичній відстані, але начебто безпосередньо стосувались них самих, як членів однієї уявленої нації-спільноти. На відміну від заокеанських креолів, відділених від метрополій тисячами миль води, для континентальних національних проектів колосальну роль відіграло мовне відмежування від імперських сусідів.²² Не останню роль в переході до нового типу колективної ідентичності відіграв і переклад Біблії національними мовами, однак все ж модернізм – це перехід до секуляризованих версій релігії – великих ідеологій: правих та лівих, лібералізму й традиціоналізму, націоналізму та соціалізму. Саме на базі нових типів мислення та економічних відносин (котрі спровокували нові політичні конфлікти) утвердилась модерна демократія та її антиподи.

Так, панівна політична роль поступово перейшла від родового дворянства та землевласників до класу промислової буржуазії, що володів засобами виробництва та активно вкладав кошти в друкарство. Як пише Ернест Гелнер, менш ніж сторіччям пізніше розпочалась активна конфронтація буржуазії з найманими робітниками, котрі масово переміщувалися до бараків на околицях великих міст та почали заявляти про своє право на гідне життя, тобто розділення ними людського політичного статусу.²³ Модерний світ мобілізував нечувану до того кількість людей. В західних суспільствах програмний рух за права робітників “знизу” супроводжувався гуманізацією “зверху” – гегемонічним розповсюдженням культурних зразків панівних високоосвічених верств. Це допомагало зберегти єдність національної суб’єктності попри усі розриви в матеріальному становищі.²⁴ Демократичні інститути та віра в демократію забезпечили представництво конфліктуючих

---

²² Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 271 с.

²³ Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Київ.: Таксон, 2003. 300 с.

²⁴ Ямпольский М. Между идентичностью и общечеловеческим. *colta.ru*. 2020. URL: <https://www.colta.ru/articles/society/24752-mihail-yampolskiy-blm-universalnyy-gumanizm-i-giperidentichnosti>.

сторін, що дозволяло поступово трансформувати суспільні відносини без значних потрясінь. Втім, гуманізація зверху стала сприйматись як легітимація та відтворення експлуатаційних стосунків, що розкрило поле для постійної боротьби за репрезентацію інтересів пролетаря, його політичну емансипацію та подолання усіх форм нерівності та прекарітету. Врешті-решт, основні протиріччя, здавалося б були зняті в державах всезагального добробуту.

В Російській імперії, до якої входила переважна частка українських територій, такого “безболісного” переходу не відбулося, оскільки освічені верстви не займались гуманізацією депривованих мас, а прірва у правах не могла бути скороченою за відсутності демократичної традиції та інститутів представництва. Врешті-решт це призвело до революції, а разом із нею – до фізичного винищення старої еліти.²⁵

Повертаючись до питання гуманізації “зверху”, доречно згадати пасаж Петера Слотердайка про функції культивуації індивіда, що закріплялись за національними елітами від Французької революції і аж до завершення Другої світової. Він пише: “Фактично, період з 1789 по 1945 рр. був розквітом для націонал-гуманістів, що полюбляли читати; в їхньому середовищі знаходилася резиденція касти старих і нових філологів, які, в повному усвідомленні власної влади і самовдоволення, вважали своїм завданням ініціювати нащадків в коло одержувачів важливих об'ємних листів. Влада вчителів в цей час і ключова роль філологів ґрунтувалися на їх привілейованому знанні авторів, які сприймалися як відправники суспільно-засновуючих творів. За своєю сутністю громадянський гуманізм був ні чим іншим, як повноваженням нав'язати молоді класиків і затвердити універсальне значення національної літератури. Тим самим громадянські нації самі були до певної міри літературними і поштовими продуктами - фікціями фатальної дружби з далекими співвітчизниками і симпатичним чином об'єднаними приведеними в захват читачами загально-єдиних авторів.”²⁶

---

²⁵ Там само.

²⁶ Слотердайк П. Правила для человеческого зоопарка. *nietzsche.ru*, 2002. URL: <http://nietzsche.ru/influence/philosophie/sloterdijk/>

Дійсно, до післявоєнної кризи національних телеологічних проєктів існували привілейовані університетські експерти з питань медіатизації населення. Вони здійснювали включення співвітчизників до уявного простору історичної національної суб'єктності через літературний канон, партійну продукцію та періодичну пресу. Якість змісту послань залежала від освіти адресата листів. Обіг друкованої продукції міг контролюватися державними органами задля збереження національної єдності та періодичного протиставлення ворогам, що Шмітт вважав самою умовою політичного. Це дозволяло підтримувати уявну інтеграцію читачів політичних послань, але часом неминуче призводило до редукції сприйняття реальності до відносно простих бінарних моделей, що інколи призводило до радикальної нетерпимості. Звісно, що було б хибною вважати, що весь період існування модерних європейських націй супроводжувався ідеологічними цензурою та пропагандою.

Демократія, як вказано в першому пункті розділу, нерідко стабілізувала непримиренні протиріччя, волюючи до іронічного компромісу, а значна частина гуманістів обирала космополітичну позицію, а інколи й позицію парії. Мова йде про сам формат існування новоєвропейської літературної культури, поширення грамотності серед населення та засобів формування політичної ідентичності, що сьогодні мають бути вкотре переосмисленими із врахуванням неймовірної кількості гетерогенних змін реальності.

Жак Дерріда писав про дружбу двох освічених чоловіків, як договір про наслідування та відтворення одним-молодшим іншого-старшого після смерті останнього. Така концепція дружби, або братерства, як міметичної відданості була важливою умовою трансляції політичного логосу. Варто лише згадати, що “братерство” – це означник для гомогенності національної спільноти в Французській декларації. Праця Дерріда – це перш за все реакція на світову дисперсію комунікаційного простору та потребу у перевідкритті політики, гостинності та гуманності. Він вважав, що осмислення прийдешньої демократії не може ігнорувати деконструкцію класичного республіканського андроцентричного розуміння дружби як домовленості відтворювати, заради

відкриття дружби як обіцянки говорити “Так” іншому, провіщення та становлення більш інклюзивної демократії, якої наразі ще не існує.²⁷

Звернення до Дерріда в контексті даної роботи покликане розумінням того, що сьогоденна демократична гуманізація – це творча спроба винайдення благого життя для суспільства, зокрема українського, що потребує особливих підходів в епоху глобалізації, щоденного зростання складності та інформаційної турбулентності. Ефективна демократія в Україні ще не може сприйматись інакше як мрія та завдання. Віддаючи належне інтернаціоналістським поглядам Дерріда варто зазначити, що невелика національна держава на сьогодні залишається оптимальним за своїми габаритами та кількістю зосередженої влади апаратом творчого вирішення громадянських та політичних конфліктів, що однак не має слугувати приводом для повороту до ретроградних теорій та практик інформаційної ексклюзивності.

Отже, теоретики та політичні експерти зазначають, що сьогодні парламентська демократія деградує, поступається місцем партійній бюрократії, а електоральний конфлікт – контрольованій телекратії. Сучасні націонал-гуманісти констатують той факт, що інструменти культивування масової ідентичності політичного суб’єкта, що були ефективними ще 100 років тому, вже не працюють. А самі вони перетворюються на субкультуру адресантів з досить обмеженим колом конкретних адресатів (здебільшого, людей з спеціальною освітою), що мають бажання, але не мають можливості дієво впливати на політичну ситуації.

Звертаючись до проблеми сучасних медіа-спільнот необхідно згадати про невинну еволюцію засобів комунікації та зміни, що її супроводжують. Сторінки романів та газет поступилися своєю роллю основних засобів міжлюдської комунікації сторінкам Інтернету та каналам телебачення. Глобальна мережа дозволила моментальний обмін даними на колосальних

---

²⁷ Політика и дружба: дискуссия с Жаком Деррида. *сигма*. URL: <https://syg.ma/@kuraevalexander/politika-i-druzhba-diskussiia-s-zhakom-dierrida>

відстанях. Потoki інформації в сучасних медіа пульсують на надзвичайних швидкостях, які годі було й уявити 50 років тому. Терабайти збережених в “хмарах” серверів даних доступні за одним кліком по екрану мобільного гаджета. Бібліотеки та колекції музеїв щоденно оцифровуються, а перекладна культура отримує в помічники штучний інтелект. Швидкість обігу та кількість інформації кидають виклик здатності індивіда до її “переварювання”. Зростання складності інформаційного середовища, приводить його до постійного стану метастабільності - одночасної активності взаємопов’язаних сингулярних змінних, що діють зсередини та впливають ззовні, розмиваючи подібні кордони. Така складність вже не може бути адекватно опрацьована редукцією до існуючих моделей управління системами.

Пропорційно до цього зростає й невпевненість та страх від перенавантаження. Недемократичні режими спираються на контроль “сильної руки”, спроби склеювання єдиного наративу, ідеологічної монополії та стабільності вертикалі влади. На противагу цьому, демократична думка знаходиться в пошуку адекватної політичної відповіді на таку диференціацію та циркуляцію елементів чуттєвого простору, що ускладнює можливість політичної ідентифікації громадян.

Вже Ніцше належать наступні рядки: “Чуттєвість несказанно загострена (під моралістичними прикрасами: збільшення співчуття); розрізнених вражень більше ніж було будь-коли: космополітизм мов, літератур, газет, форм, смаків, навіть пейзажу. Темп цього потоку-*prestissimo*; враження змивають одне інше; інстинктивно остерігаєшся сприймати що-небудь, сприймати глибоко, «переварювати» - звідси й результат ослаблення травної сили. Відбувається відомого роду пристосування до цього перевантаження враженнями - людина відучується від активності, - все зводиться до реагування на зовнішні роздратування. Вона витрачає частину своєї сили на засвоєння, частину на самооборону, частину на боротьбу.”²⁸

---

²⁸ Ніцше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей Москва.: Культурная Революция, 2005. С. 65.

З притаманним йому песимізмом щодо стану сучасної медіа-культури, Жан Бодрійяр писав про масову імплізію соціального. Імплозія - це термін запозичений з фізики, що позначає доцентровий вибух - дещо на кшталт стягування у чорну діру, згортання у ніщо. Імплозія не є продуктивною негацією, але лише відмовою від змісту, перспективи, усіх систем репрезентації та трансцендентного. Бодрійяр вважав, що соціальне – це скульптуризовані просвітництвом залишки символічного порядку, що невпинно девальвують, розчиняючись в відвертій симуляції. Необхідно розрізняти симулякр за Дельозом та за Бодрійяром, оскільки останній вважав його самодостатньою фікцією, що втрачає зв'язок зі станом речей в реальності. Важко не погодитись з тим, що превалюючими в сучасних медіа тенденціями є орієнтація на віральність одноденного контенту, комодифікацію шокових стимулів, контрольованої агресії, відвертих сексуальних асоціацій та простих фантазматичних сценаріїв.²⁹

Все це має деструктивні наслідки для здатності людей до формування уявних образів себе як раціональних політичних істот, розділення колективних громадянських ми-інтенцій, відчуття політичної дистанції між суб'єктами інтересів та спроможності до мобілізації. Однак не можна сказати, що весь потік чуттєвих матеріалів в медіа вироджується до великого “римського цирку” стимулів. Поряд з цим існують відверто політичні, або політизовані продукти, такі як щоденні театральні ток-шоу за участю парламентарів, канали “експертів” з політології – видатних “когнітивних героїв”, що впевнено розповідають про закулісся світових та національних політичних шахів. “Об'єктивні” статистичні опитування та рейтинги нерідко передбачають та формують відповідну реакцію виборців, витісняючи сам когнітивний процес вибору. Політтехнологи працюють без вихідних, але їхньою метою є не публічне розкриття політики та формування громадянської

---

²⁹ Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. Екатеринбург: Издательство уральского университета, 2000. 96 с.

свідомості виборця, а її приховання за екраном, седація “відчуття реальності” та особистої відповідальності.

Як пише Дзоло, в сучасній демократії відбувається інверсія класичного розуміння легітимності дем. влади: медіа, контрольовані великими економічними гравцями, чиї інтереси лобіюються парламентськими силами, здатні впливати на електоральну поведінку громадянина: репрезентант сам формує своїх репрезентованих. Тому суверенітет виборця, автономія його свідомості, як фундаментальні демократичні характеристики дискредитуються, стаючи підконтрольними партійному телеолігархату. ЗМІ впливають на політичну активність громадян, що рекурсивно опрацьовується і репрезентується тими самими ЗМІ, дозволяючи їм повторно вливати на політичний вибір. Від ЗМІ залежить селекція того, що і яким чином дізнається аудиторія, формується соціальна герменевтика глядача.³⁰ Саме тому підвладність найбільш рейтингових ЗМІ олігархічним групам традиційно вважається загрозою та перепоною розвитку демократії.

Втім, як зазначалося в першому пункті, варто відмовитись і від песимістичного ліво-популістського страху ідеологічного приховання об’єктивної “волі народу”. Здатність громадян до політичної ідентифікації з’являється лише з розпізнанням своїх інтересів із перспективи, а отже створеної точки зору: сцени, екрану, сторінки. Існує постійна потреба в розвитку нових медійних способів формулювання картин реальності, артикуляції множин динамічних конкурентних та взаємодоповнюючих перспектив, що виводитимуть політичні тертя на естетичну поверхню. Саме в цьому полягає роль сучасних суспільних мовників (public broadcasting services), як медійних арбітрів, що за рахунок бюджетного фінансування можуть зберігати відстань від великого капіталу, а за рахунок прозорих процедур відбору керівництва – від безпосереднього втручання держави. Їхню роль відзначають усі західні демократії.

---

³⁰ Дзоло Д.

Підсумовуючи, можна сказати, що політична форма управління знаходиться в тісному зв'язку з естетикою: обидві царини звертаються до проблеми розподілу чуттєвого простору. Демократичній культурі притаманне існування проміжку між індивідом та естетичними зразками, що гарантує йому негативну свободу від колективного деспотизму. Кожна політична програма артикулює певну перспективу для погляду на реальність, демократія характеризується відмовою від остаточного закріплення однієї з перспектив. Криза сучасних демократичних систем пов'язана із втратою парламентськими партіями репрезентативності, а разом із нею – творчої перспективи, результатом чого є бюрократизація держав чи їхнє злиття з ринковими гігантами. Надінтенсивні потоки даних в сучасних медіа витісняють літературну культуру модерних держав-націй, підважуючи старі методи виробництва політичної суб'єктності, а це кидає виклик усім, хто бажає гуманізувати населення.

РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК МЕДІА-ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

II.1. Суверенітет, демократизація, гетерономія медіа в незалежній Україні та проблема політичної ідентифікації її громадян

Перш ніж перейти до проблеми створення українського Суспільного мовлення слід коротко розглянути історичні передумови виникнення суверенної України та політичні процеси, що відбуваються в ній сьогодні.

Звернення до історичного контексту завжди потребує перспективи – метафоричної точки, з якої вдасться інтегрувати та об'єктивувати темпорально та просторово розділені фрагменти реальності в композиційне ціле розповіді. Неможливо впевнено говорити про події беручи в них участь - можна навіть допустити, що це вони говорять нами, за посередництвом нас. Це змушує відкинути децизіонізм самодостатнього вольового суб'єкта, втім, не варто й проголошувати, що можливості вибору не існує. Перспектива дозволяє побачити те, що при безпосередній близькості залишається в сліпій зоні. Подібно до того, як спостерігання картини в галереї потребує просторової дистанції для можливості схоплення зображень поглядом, так і історичні екскурси потребують часової дистанції від безпосереднього перебігу події.

Перебуваючи в історії, як постійній негативності, ми щодня балансуємо між поглядом на те, що було раніше (щомиті розширюючи перспективу та змінюючи акценти) та спробами оцінити можливі варіанти подальшого перебігу подій, їхні результати в майбутньому. А поміж цим міркуємо про те, як адекватно реагувати на все, що відбувається наразі. Проблема концептуалізації досвіду нерозривно пов'язана з пережитим минулим, проблема можливості прийдешнього – з відкритістю безумовному іншому. Історія як обробка досвіду не вчить сталим закономірностям, але дає шанс розвинути *virtu* – чесноти ренесансного політичного діяча, когнітивні схеми

досвіду, необхідні для орієнтації в світі, керованому непостійною Фортуною і щоразу вражаючому нас своєю іронією.³¹

Як показав Дерріда, ми ніколи не можемо досягти першопочатку, нульової поверхні чи археологічного дна: міфічного ідеального стану, що передує розриву суб'єкта з об'єктом (на кшталт гріхопадіння чи відчуження ідеального від конкретного) та артикуляції їхніх стосунків за посередництвом письма. Існує лише безперервний рух слідів – *differance*, що одночасно передує нашій появі в світі й є самим принципом нашого існування як істот, що володіють мовою. Символізація завжди починається свідомістю *postfactum*, після прощання із недосяжною первісністю присутності та спів-розчинення з іншими у складних стосунках означування, диференціації, тлумачення та переписування.³²

Щомиті в холистичному цілому світу відбувається актуалізація процесів, зачатки яких лежать як в далекому, так і в найближчому минулому. Вони мають різні швидкості, точки зближення, перетини та зрізи. Концепти, імена, суб'єкти дискурсу відіграють не менш важливу роль, аніж матеріальні сили, такі як кліматичні умови та розвиток технік і технологій. Радикальне розрізнення матеріального та духовного, протиставлення вчинків *primum agens* історії - харизматичних героїв броделівським *longue durée*, марксистська діалектика базису та паразитуючої ідеології наразі виглядають досить сумнівними проектами.

Політикові завжди необхідне знання про історію формації, з якою він хоче мати справу. Винайдення та впровадження форм управління потребує уяви, яка можлива тільки з урахуванням минулого досвіду та процесів, закладених у ньому. Чи можливо написати єдину багатотомну історію України як суб'єкта, що тисячоліттями продовжував своє існування? Звісно, що на території, з якою ми пов'язуємо нашу сучасну національну державу впродовж років відбувалися події: комунікація, торгівля, завоювання та укладення

---

³¹ Анкерсмит Ф.Р.

³² Дерріда Ж. О граматології. Москва : Ad Marginem, 2000. 512 с.

союзів, впровадження релігій та культів, зміна суб'єктів права та трансформація мов, набіги номадів та будівля фортець, безперервність і наслідування та розриви й руйнації. Так чи інакше, сьогоdnішній стан речей є результатом усіх цих подій, оскільки він не міг з'явитися з ніщо – минуле залишає свої сліди. Але перебіг цих історичних подій не керувався будь-якими телеологічними законами, про що свідчать постійні трансформації, раптові зміни, іронічні та часом драматичні ігри тисяч факторів (а стан системи, в котрій перебуває більше ніж два елементи, неможливо передбачити напевне).

Кожен історик відкриває перспективу на проміжок минулого, структуруючи його та пропонуючи до засвоєння та вписування у власну ідентичність. Історія України можлива як компіляція перспектив, навіть перспектив перспектив, що актуалізують знання про її минуле. Можливо скласти множину уявлень, провести короткі та довгі гетерохронні лінії, виявити спільне коріння, відносну логіку розвитку подій, віднайти втрачені факти та імена - проте будь-яка історична перспектива не буде завершеною герменевтичною істиною, що лише стимулює наукову спільноту, ставлячи високі критерії об'єктивності викладення історичних фактів та інтерпретації минулого. Ми не в змозі дізнатися усієї множини подій – сприйняття об'єкту досвіду передбачає творчу селекцію та використання аристотелевських параметрів обмеженої композиції. Ідеальна хроніка неможлива, але це не заважає нам засвоювати історичний досвід як досвід письма.³³

Варто відмовитись й від позанаукових спроб звести всю множину відомих подій до нерозривної лінії. Сьогодні це намагаються зробити в Росії, об'єднуючи Дмитра Пожарського та Йосифа Сталіна в одній “логічній” послідовності, вказуючи таким чином на вічність оригіналу свого суверена, суб'єкта державності. Такі анахронічні спекулятивні загравання з історією дуже небезпечні, оскільки передбачають третій шлях – занурення у сконструйоване ідеалізоване минуле, телеологію “повернення історичних

---

³³ Ankersmit F. Danto on Representation, Identity, and Indiscernibles. *History and Theory*. 1998. Vol. 37, no. 4. P. 44–70.

земель” задля інтеграції “російського світу”. Нещодавній виступ президента Путіна в анексованому ним Криму засвідчив “історично”-обґрунтовані претензії вищого керівництва колишньої метрополії на українські території, що закріплюються наративно. Особливу увагу Путін приділяє постаті князя Володимира і вказує на прямий зв’язок сучасної Росії із часами Київської Русі. Демократія потребує іронічного прийняття знань про своє буремне минуле, а не навколо-герменевтичного пошуку втраченого ідеалу державності, якого слід повернути в сучасній політиці.

Згадане сусідство не може не насторожувати. Не вдаючись до конспірології можна помітити, що в своїй геополітичній максимі “російський світ” не передбачає існування незалежної української держави. Політичним корелятом російського історизму є гібридна зовнішня агресія – військова, медійно-інформаційна, дипломатична, гуманітарна. Політична криза та зовнішнє вторгнення 2014 року підняли на поверхню та загострили проблему “братерства”, визначення того, що є чи може бути спільним для громадян України, каталізуючи зсуви у символічному просторі. Заворожуючі образи Майдану, готовність окремих людей ризикувати своїм життям, волонтерський рух та щоденні новини з фронту виготовляли відчуття причетності до великого, але єдиного колективу, що переживає визначну та драматичну подію. Варто згадати, що від висвітлення подій залежало їх сприйняття та продовження реакції населення. Так “hromadske.ua” стало неофіційним медіа революції. Тисячі українців подивилися смерті в вічі, протестуючі проти відвертих зловживань неофеодально-олігархічної влади, що спонукає нас пригадати гегелівсько-кожевську діалектику Великої Битви та буржуазно-демократичної революції, в якій знімаються протиріччя між паном та рабом.³⁴ Втім, було б хибною вважати події на Майдані Незалежності сценарієм втілення якоїсь однієї заданої в далекому минулому діалектики, кристалізацією однієї уявленої спільноти – варто почути множину голосів.

---

³⁴ Кожев А. Введение в чтение Гегеля Санкт-Петербург: Наука, 2013. 792 с.

Не дивно, що раптово розпочата війна стимулювала патерналістські та праві настрої (що поспішно апропріювали події на Майдані), потребу в гарантіях безпеки та стійких координатах. Проте як радикального повороту до деспотизму, так і вироблення нових дієвих форм соціально-політичної інтеграції в Україні не відбулося. Піднесеність героїчних образів та гасел з роками знецінилася, чому неабияк посприяло їхнє щоденне екзальтоване використання політиками. А тимчасова згуртованість плавно замінюється байдужістю ринкової раціональності та відмовою від політики як від дечого брудного та небезпечного. Показово, що пов'язані з фронтом люди нерідко говорять про відчуття співіснування двох різних країн, а термін “Громадянське суспільство” асоціюється з субкультурою. Разом з тим, не можна сказати, що українці повністю позбулися ефекту пережитого ними досвіду. Численні явища останніх семи років свідчать про те, що влада десакралізувалася, а довіра до журналістів зросла. Вищезгадані процеси ще далекі від свого завершення: як травми, так і надії на краще майбутнє продовжують безпосередньо впливати на життя, вибір, конфігурації досвіду та словниковий апарат громадян України. Сліди, залишені Майданом на політичному тілі України не зникають, а ведуть власну (часом неусвідомлювану нами) гру, результати якої важко передбачити.

Отже, проблема ідентичності зазвичай стосується формування певних уявлень про своє минуле, його реактуалізації в теперішньому завдяки вписуванню в історичний наратив. Існують іронічно-демократична та агресивна й ресентиментна ідентичності (тобто погляди на свою роль в історії). Навряд чи сьогодні доцільно звертатися до категорій етносу та ідеології в їх “традиційному”, тобто модерному значенні. Разом з цим, важливо усвідомлювати, що на відміну від багатьох інших суб'єктів (у амбівалентному значенні *sub-ject* – підданих/агентів) колишньої Російської імперії, що продовжують своє існування у складі федерації - із деякими сумнівами щодо цієї ролі чи без них, що не є діалектичною проблемою, Україна на виході з СРСР сформувалася у якості окремої національної держави із певними демократичними інтенціями. Так, за підтримки більше ніж

80% населення, 16 липня 1990 року було проголошено Декларацію про державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 року прийнято Постанову та Акт проголошення незалежності України. Можна з впевненістю сказати, що цим подіям передували тисячі сторінок історії: проектів, стилів, творів, імен та подій.

Як згадувалося на початку розділу, територія України – це простір постійних периферійних контактів Заходу та Сходу, християнства та ісламу, феодалів та кочовиків - простір степів, обрамлених лісами, горами та морями. Вкрай серйозним цивілізаційним фактором став релігійний вибір в епоху Володимира та його підтвердження в часи Богдана Хмельницького. Неможливо говорити про нову історію України не згадуючи зіткнення московського надтериторіального агрегату із мешканцями степового “фронтиру” – номадами-козаками. Вищезгадані структури мали різну логіку військово-політичної дії. Друга сповідувала етос чоловічого союзу - “славу козацьку”, а перша існувала у якості регулярної феодальної організації “ратних людей” царя-батюшки. Згодом це розрізнення військових машин переросте в етнічну неприязнь.³⁵

В результаті протекціоністського союзу на базі православної віри друга формація колонізувала першу. Історицисти 19-го століття (Т.Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров та інші) сприйняли та у дусі романтизму й ідеалізму репрезентували антифеодальну політику козаків та міжусобні змагання їхніх гетьманів з іншими володарями та конфесіями як протонаціональний процес, що має кристалізуватися в новій політичній спільноті. В цей час в середовищі освічених людей починає підніматися питання непрозорої ліквідації автономних прав козацької верхівки (згодом це переросте в критику російської історіографії, що сягала корінням “Синопису” київського архімандрита Гізеля³⁶), збирається фольклор та систематизується народна мова:

---

³⁵ Жеребкін С. Гендерные “политики идентификации” в эпоху казачества. *Гендерные исследования*. 1998. № 1. С. 240–252.

³⁶ Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). Санкт-Петербург.: Алетейя, 2000. 270 с.

інтелектуали сприймають себе медіаторами народного духу, сполучною ланкою між минулим та майбутнім. Ними розвиваються теорії походження, етнічного розрізнення, історичної місії та оптимальної політичної організації слов'ян зі східним та західним векторами цивілізаційної орієнтації.

Завдяки поетові Тарасу Шевченку, що дозволяє називати його генієм за Новалісом, виникає легенда про напів-фантомного співця втраченого героїчного минулого – кобзаря. Київські та харківські студенти починають розшукувати сліпців кобзарів, нерідко змушуючи останніх вигадувати пісні про славу минувшину замість звичного обрядового репертуару. Варто згадати й про започаткований Шевченком мотив свавольного використання українських жінок солдатами імперської армії – “москалями”, що загострював територіальні сентименти. Заснований у 1804 році Харківський університет стає першим центром української словесності, в 1819 році виходить друком перша українська граматика. Народна мова в цей час сприймалася одним із вирішальних факторів самовизначення для міноритарних революційних націоналізмів в колоніях континентальних імперій. Увага до народної української мови послугувала однією з причин розриву еліт з бароковою традицією писемності.³⁷ Саме історики, філологи та літератори в 1846 році створили в Києві організацію, яку можна назвати націоналістичною – Кирило-Мефодіївське товариство. Згодом, у 1873 році відкривається Київська філія Географічного товариства, що досліджуватиме та картографуватиме території розселення носіїв мов та діалектів.

Спостерігаючи за тим, як уявлені спільноти молодих націй хвилиною апропріюють вотчини західних родичів, династія Романових починає натуралізуватися. Офіційний імперський націоналізм оформлюється у т. зв. “Триаді” міністра Уварова: “Православ’я, самодержав’я, народність”. Койне імперії стає великоросійською мовою, а Романови – першими серед усіх росіян.³⁸ В той самий час, на іншому кінці “народності” існувала рабська

---

³⁷ Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму. Нью-Йорк : УВАН у США, 1956. 510 с.

³⁸ Андерсен Б.

праця мільйонів безправних кріпаків – імперський націоналізм не передбачав серйозних економічних та політичних перевлаштувань. Абсолютна влада, що обґрунтовувалася принципом безапеляційної передачі народом своєї волі монархові аж ніяк не воліла до вбивства та розчленування тіла Левіофана у парламентському конфлікті. Перша дума запрацювала лише в 1905 році і проіснувала недовгих 7 років. “Третій стан” ніколи не отримував політичної влади, а індустріальне виробництво відставало від західноєвропейського і розвивалося екстенсивним шляхом. Внутрішньо-реформістські імпульси, що інколи надходили зверху, як-то програма Сперанського, не розчинялися в суспільстві постпетрівської Росії і не слугували виробленню дієвих горизонтальних чи різоматичних зв’язків. Вірогідно, що колосальна територія Російської імперії не могла контролюватися інакше як згори: родовою аристократією та бюрократичним апаратом. Не мала вона і стабільного просвітницького пафосу боротьби з невіглаством – заходи з поширення освіти та розповсюдження зразків вищих верств серед мас були спорадичними. Значної підтримки в аудиторії не мали й її революційні опоненти.

Імперська мегамашина - машина уніформи, що прагнула визнання, але не гомогенності й органічної єдності підвладних елементів та локально-територіальний романтизм молодих народників-українофілів починають конфронтувати. Влада розгортає контроль за друком творів українською (1863 р., 1876 р., а згодом і в 1905 р. – конфіскація та заборона друку газети “Хлібороб”), окремих діячів арештовують. В другій половині 19-го століття головним осередком українського літературного процесу стає Галичина, що на той час входить до Австро-Угорської імперії. Саме там виникають перші українські політичні партії соціалістичного та націонал-демократичного спрямування. Згодом, наддніпрянські та галицькі інтелектуали розійдуться в багатьох міркуваннях щодо політичного проекту України. Цей диссенсус між Києвом та Львовом часом виринає й сьогодні.

Отже, впродовж 19-го століття історично-лінгвістична перспектива та література щільно зближуються з проблемами політичної легітимності та телеології поступу, саме на їхній базі формуються ідеологічні проекти

організації політичних спільнот. Історизм постав як відповідь на модерну кризу історії. Винайдена ним історична саморефлексія воліла зайняти місце авторитету передсуду в людини, яка поривала із існуванням у традиції. Перша світова війна 1914-1918 рр. стала каталізатором розкладу традиційних суспільств та наднаціональних імперій. Звичайно, що традиційне суспільство ніколи не зникало цілком, а його окремі елементи продовжують жити й сьогодні. На початку 20-го століття політичні проекти майбутньої України зійшли зі сторінок програмних творів, романів та газет і почали активну конфронтацію. Простір України став ареною зіткнення ідеологій, економічних інтересів та конфліктів, міжнародних сил. В період з 1917 по 1920 роки влада в Києві змінювалася 12 разів.

Численні фактори призвели до того, що остаточним переможцем тогочасних політичних змагань став соціалістичний проект більшовицької диктатури з центром у Москві. Матеріалістична діалектика комунізму розглядала історію не як рух духу до свого втілення у конкретному суспільстві вільних людей, а як результат розвитку продуктивних сил людини у її протистоянні природі. Ідеологія проголошувала встановлення пролетарського контролю над засобами виробництва, що мав би звільнити робітників від освяченої духовенством влади феодалів та промисловців. Марксистки відкидали позицію суб'єкта етики, наголошуючи на тому, що політика детермінована матеріальними умовами існування (втім, пізній соцреалізм нерідко вдавався до своєрідних рефлексій над проблемами моралі, вибору, боргу).

Проте “революційні” маси в східних соціалістичних республіках не мали політичної відповідальності і були німими деталями великого й досить неповороткого бюрократичного механізму. Прерогатива розуміння соціальних задач і здійснення планового контролю над ходом історії, а тому й над економікою, технікою, циркуляцією інформації, філософією та мистецтвом належала виключно партійній номенклатурі. Фактично, попри тотальну політизацію, політики у сенсі відкритого питання організації спільного простору в Радянському Союзі не існувало. Багатьох незгодних з

радянською культурною оптикою діамату та соцреалізму було репресовано як неблагодійних елементів; інші ж обирали внутрішню еміграцію. Наприкінці минулого століття ця формація розклалася, до чого роками вела взаємна афектація незліченних внутрішньо-політичних та зовнішньо-економічних чинників.

Наведене звернення до історії ілюструє, що перетворення УРСР на незалежну державу Україну стало, зокрема, політичною відповіддю на послання попередніх поколінь інтелектуалів та політичних діячів. Сьогодні їхні твори складають канон української літератури, що вивчається у школах та університетах. Віддаючи їм належне, слід зауважити, що пошук вичерпних відповідей на питання сучасності та чітких інструкцій до політичної дії виключно у працях авторів 19-го століття став би ретроградною помилкою. Їхнє розуміння політичних задач ґрунтувалося на проблемах конкретної реальності, з якою вони мали справу. Окрім того, сучасні просвітителі мас часто-густо поєднують націоналістичний пафос із успадкованими партійними методами, що неабияк викривляє досвід знайомства з такими авторами, як Іван Франко та Леся Українка. Наприклад, Жак Рансьєр вважає, що насильне елітарне тлумачення літератури освітянами лише зберігає невміння учнів (в цьому випадку - нації-спільноти) користуватися своїм розумом.³⁹

Україні слід іронічно засвоїти й своє радянське минуле, процеси та тенденції, що в ньому вкорінені, залишені ним шрами та сліди. Особливо варті уваги лінії між приватним та державним, усі рівні та сценарії виробництва суб'єктності, невирішені проблеми суспільного, публічного, громадянського, соціального. Декомунізація сьогодні радше нагадує обсессивне заперечення, аніж роботу з минулим. Її побічним ефектом є дискримінація будь-яких лівих інтенцій в суспільстві, де панівну роль отримав сформований у роки "первісного накопичення капіталу" олігархат.

Відповідаючи на питання про буття-разом в пострадянських країнах, що розвиваються по лінії виходу з комуністичної ідеології, Жан-Люк Нансі

---

³⁹ Рансьєр Ж. Учитель-незнайко. П'ять уроків із розкріпачення розуму: Київ: Ніка-Центр, 2014. 168 с.

стверджував: “Я вважаю, що ці країни відрізняються тим, що в них передбачалося, що слово "комунізм" має стати реальною річчю - як начебто слово само по собі мало ясне і завершене значення. Насправді ж радянський режим зруйнував багато форм колишніх спільнот і створив тільки уявну нову форму - уявну і реальну, як форма уніформи, колективний героїзм, тощо. Відповідно, сьогодні ці країни повинні винайти їх власний шлях бути спільнотами (як народи, як національності, як культурні групи), але в той же самий час майже в такій самій ситуації знаходяться всі народи, нації, культури по всьому світу. Можливо, те, що ми бачимо найбільш чітко - це циркуляція між усіма, циркуляція, яка одночасно і загальна, і дисперсна ... Це нова ситуація для всіх нас ».⁴⁰

Отже, сучасні суверенні національні держави – це контингентні продукти історії, проекти яких мали на меті вирішення соціальних задач, а не втілення закладених в історії цілей. Визнання такого підходу до історії є найбільш сприйнятливим для демократичного устрою, оскільки не повертає нас до історичистських *tertium* духу та задач історії. Іронія не є проголошенням релятивістської відмови від держави та цинічної “демістифікації” політичного. Навпаки, такий світогляд визнає, що немає нічого визначеного наперед в минулому, а тому існує можливість кращого, більш справедливого прийдешнього, але разом з тим і ризик катастрофи.

Хоча звісно іронічно-історична позиція й дещо нейтралізує містику політичного піднесеного, але разом із тим посилює відчуття політичної відповідальності за існування в світі, керованому Фортуною з усіма загрозами та можливостями. Можливість громадянської етики не слід вкорінювати у реакції та ресентименті. Позитивна позиція теж відбудовує навколо себе полівалентність, часом передбачає дистанціювання, а інколи й активну боротьбу. Проте інший для демократичної свідомості – це не дегуманізований історичний ворог, заперечуючи якого мобілізується населення держави, а той, хто своєю позицією заперечує досягнені демократичні свободи і кого слід за

---

⁴⁰ Предисловие. *Toros*. 2013. №2. С. 11.

можливістю переконати в їхніх перевагах. Підґрунтям такої позиції є не міфічна самодостатність суверена, а гостинність, відкритість до дисемінації та відмова від тоталітаризму.

Дещо критикуючи Річарда Рорті, Ернесто Лаклау стверджував, що позиція відповідального демократа-антиуніверсаліста, котрий визнає історичність просвітницького словника прав людини, передбачає неіронічний та інколи трагічний спротив тим силам, що можуть знищити хитку сучасну демократію.⁴¹ Буває досить важко визначити, де такий етичний спротив сам стає загрозою для демократичних інститутів, зокрема свободи слова, що приводить свідомість демократа до апорії. Можна сперечатися й з приводу того, чи не стала етика “прав людини” нав’язуванням західного типу трансцендентної суб’єктності, що ігнорує неспівмірність культур та етосів, а тому викривляє політичну перспективу, як на тому наголошує Ален Бадью.⁴² Знаходячись в Україні варто розмірковувати, чи доцільно вважати її найбільш адекватним критерієм ціннісного судження щодо тих процесів, що наразі протікають у соціумі. Цей сумнів зумовлюється прагненням мати справу із антистоїцистською, рефлексивною та реалістичною соціальною епістемологією, але не бажанням обирати серед варіантів “третього шляху”.

Варто згадати, що недовіра до інститутів демократії – це чи не в першу чергу результат того, що після виборів репрезентанти відходять у “вільне плавання”. Класичним сценарієм поведінки українського електорату є голосування “серцем” за приємний багатообіцяючий образ й поступове розчарування в обраному представникові – “такому, як всі інші політики”, що часом стрімко переростає в ненависть. В свою чергу, сучасні націонал-гуманісти щоразу звинувачують недостатньо освічених і недостатньо відповідальних, на їхню думку, громадян у виборі популістів та “міцних господарників”. А ще частіше - у тому, що маси не засвоїли їхніх послань і не перетворились на політичну націю. Дійсно, більшість сьогоднішніх

---

⁴¹ Лаклау Е. Сообщество и его парадоксы: «либеральная утопия» Ричарда Рорти. *Логос*. 2004. №6. С. 94–118.

⁴² Бадью А. Етика. Нарис про розуміння зла Київ : Комубук, 2016. 192 с.

українських партій навіть не навантажують себе складанням програм, орієнтованих на чітку ідентифікацію їхньої соціально-економічної позиції, віддаючи перевагу маніпулятивним політтехнологіям. В свою чергу, чимало українців відмовляються від власного когнітивного мапування, конфлікту з корумпованими політиками та прикрими системними явищами. На перший погляд, це коло здається нерозривним, що неабияк фруструє політично-активну частину населення.

Поряд з імплізивною відмовою від політичної самоідентифікації (суб'єктивації у Культурі, Історії, Літературі) існує й радикальна політизація, повернення анахронічних форм політичного *jouissance*, таких як етнічний націоналізм. Але все ж, реліктові ідеології не можуть заново інтегрувати людей в умовах надскладного інформаційного суспільства - поле їхньої інтерпелляції сьогодні досить обмежене.

Елітистське бажання виховувати відповідальних громадян нерідко ігнорує той факт, що неефективне та корумповане управління прямо корелює зі зростанням зневіри у демократичних інститутах та ростом симпатій до вищезгаданих популізму та автократизму. Разом з тим, існування мільйонів українців проходить у стані “голоного життя” за межею бідності і поза усілякою репрезентацією, без часу та навичок, необхідних для засвоєння зразків, читання, вивчення мов. “Депресивні регіони”, такі як буремний Донбас – це регіони нерепрезентованих мас, тобто людей, що не створили та не отримали інших резонуючих образів для самоідентифікації, окрім як фотокарток “безсмертного полку”. “Сильна рука” – це антропоморфізм безпосередньої, нецивілізованої та ніким не врівноваженої “батьківської” влади - влади, що не передбачає підзвітності та рефлексії розуму у Кантовому розумінні. Сьогодні саме Росія активно транслює цинічний мотив чесності безпосередньо-насильницької влади, звинувачуючи демократичні системи в оманливості. Втім, попит на “сильну руку” тісно пов'язаний із ідіомою “влада завжди бреше”, що виникає внаслідок її відчуження від громадян (як зазначалося в першому розділі, мова йде не про представництво як таке, але про нерепрезентативність репрезентантів).

Варто згадати й той факт, що більшість населення світу не витрачає свій вільний час на політику, а низький рівень обізнаності та “політичної культури” пересічного виборця не є виключно українським феноменом. Протиотрутою від нерепрезентативної демократії може слугувати активна вимога підзвітності влади, як джерело віри в те, що демократична форма здатна ефективно вирішувати політичні та економічні проблеми суспільства. А її навряд чи вдасться реалізувати без розвиненого незалежного медіапростору, де циркулюють резонуючі образи та критична інформація, творчі висловлення громадян та звіти представників влади. Саме в цьому просторі формується топіка громадянського суспільства, реалізується комунікація та співзалежність народу й обраної ним законодавчої влади. Перепоною для підтримки режиму взаємних зобов’язань між електоратом та його парламентськими представниками в Україні є олігархічна гетерономія медіа та інші явища, до розгляду яких ми повернемося в першому пункті третього розділу роботи.

II.2. Суспільне мовлення України: історія появи та місце в українському медіа-просторі.

Ми наблизились до основного об’єкту дипломного дослідження. Лінія за якою ми рухатимемося – це процес трансформації державного телерадіомовлення та створення суспільного мовника в Україні. Ми прослідкуємо за заплутаною генеалогією означників “УТ-1”, “Перший національний”, “Суспільне”, “Громадське”, “НСТУ”, “UA:Перший” та структурними явищами, що її супроводжували. Варто одразу зазначити, що окремі етапи цього процесу слід розглядати як сингулярності, що існували в різні періоди історії, на перетині унікальних політичних, економічних, адміністративних та технічних чинників. Тому уявлення, якими керувалися

прибічники створення суспільного мовлення 30 років тому відрізнятимуться від форми його сучасного втілення.

Одночасно з цим, рекомендації, резолюції та пункти програмних документів з питань громадянських медіа, ухвалених європейськими організаціями (Рада Європи, Європейська спілка радіомовлення і телебачення) протягом цього періоду також змінювалися. А саме в постійному діалозі з ними розроблялися методологічні та практичні аспекти проекту українського мовника. З початку 90-их років дані міжнародні структури зайняли чітку позицію щодо новоутворених держав – колишніх республік Радянського союзу, а також його соціалістичних союзників і сателітів. Ключовим пунктом їхньої аргументації залишається заклик до перетворення державних медіа на суспільні (за європейськими зразками) та забезпечення автономії і прозорості їхньої діяльності, що мало б гарантувати розвиток демократичних прав і свобод. Визнаючи неможливість використання однієї моделі в різноманітних адміністративних умовах, укладачі наголошують на необхідності протидії цензурі, тиску влади, політичній ангажованості та дискримінації. Звертають увагу на потреби забезпечення плюралізму, репрезентації усіх груп населення та незалежності редакційної політики й дають ряд рекомендацій щодо упровадження форм підзвітності, вибору схем фінансування та побудови системи комунікації керівництва мовників із суспільством.⁴³

Розглянемо окремі тези рекомендації, ухваленої на конференції країн Ради Європи, що відбулася в 1990-му році в Празі: “Основною проблемою, з якою стикаються нові демократії в Центральній та Східній Європі, є пошук аудіовізуальної системи, яка б замінила колишні централізовані, політично контрольовані ЗМІ. Однак альтернативою не повинні стати нестримна приватизація та повна лібералізація, оскільки вони можуть призвести до руйнівної конкуренції за ексклюзивні права на ринку або навіть до монополії. Щоб запобігти цьому, необхідно терміново заповнити правову порожнечу, що залишилася внаслідок розпаду тоталітарних систем, такими поняттями як

---

⁴³ Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення. Київ : Тютюкін, 2010. 264 с.

суспільне мовлення (на відміну від державної власності), плюралізм, незалежність та рівновага.

Інформаційна та освітня функція мовлення – це послуги, що забезпечують суспільні блага. Слід визнати, що за відповідних обставин функцію суспільного мовлення можуть виконувати як державні, так і приватні організації. Парламент повинен визначити цілі, голосувати за виділення мовникам необхідних коштів для досягнення цих цілей та контролювати успішність їх реалізації. Держава чи уряд повинні забезпечити засоби та механізми для виконання цих рішень, а професіонали - розробляти програми, що відповідатимуть цим вимогам. В ідеалі аудіовізуальний простір повинен бути змішаним і включати державний та комерційний сектори, місцевий та регіональний компоненти.

Втім, не слід покладатися на самі лише ринкові механізми, як засіб забезпечення функціонування суспільного мовлення. Завдання комерційних і громадських послуг протилежні: метою перших є заробіток грошей, для цього ці компанії потребують програм; завданням других є в першу чергу забезпечення певної суспільної послуги, а тому гроші необхідні таким мовникам для вироблення програм. Суспільному мовленню слід залишатися осторонь від прямої конкуренції за високі глядацькі рейтинги за рахунок якості свого наповнення.

Для досягнення своїх цілей радіо та телебачення повинно бути підзвітним органу, незалежному від ринкових медіа та від уряду. В ньому мають репрезентуватися усі регіональні, політичні, соціальні та культурні течії думок, а сам він має звітувати (опосередковано) перед парламентом.”⁴⁴

Це позиція щодо якої українська влада згодом взяла зобов’язання і яка скерувала проект реформи суспільного телерадіомовлення. Зазначені положення вплинули на формування інституційної бази Суспільного та на озвучені ним гуманітарні цілі. Однак позицію міжнародних структур

---

⁴⁴ PACE. Parliamentary responsibility for the democratic reform of broadcasting. 1991. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15181&lang=en>

доцільніше розглядати не як постулат ідеалу медіа-середовища, але як реєстр партнерських інструкцій та порад щодо його розвитку в демократичному векторі. Слід враховувати та критично переглядати конкретні фактори кожного суб'єкта політики, оскільки нерідко апеляції до європейських стандартів лише заважають оцінці іманентного стану речей та ігнорують внутрішні проблеми.

Спершу необхідно прослідкувати, звідки в Україні взялося державне телебачення та радіо – інфраструктурні пращури сучасного суспільного. Республіканське радіомовлення існувало в УРСР ще з 1924 року; в рамках всесоюзної програми коренізації частина радіопередач виходила українською мовою. Проектні розробки радянського телебачення в Москві та Ленінграді розпочалися у 30-их, але засобом масової інформації воно стало 20-ма роками пізніше. На відміну від телебачення, радіоэфір був доступним широкому загалу й не переривався у роки війни. З 1950 року в СРСР починається розбудова великої телевізійної мережі – прокладаються міжміські лінії кабельних магістралей, зводяться телецентри, телеательє та ретрансляційні станції.

6 листопада 1951 року вперше вийшов в ефір новостворений київський телецентр (КТЦ), третій за порядком виникнення після Москви та Ленінграду. Того ж року до будівлі КТЦ за адресою вул. Хрещатик 26 переїжджає й радіо. Кількість телевізорів на початку 50-их вимірювалася тисячами, ефіри відбувалися нечасто, а доступ до нового медіа мали виключно партійні чиновники та їхні сім'ї. Та популярність дефіцитних засобів відтворення рухомих зображень невпинно зростала. З середини 50-их в ефірі починають виходити регулярні програми, а між великими містами УРСР прокладаються кілометри радіорелейних ліній, будуються обласні телецентри. За всесоюзне мовлення відповідала організація Центрального телебачення Держтелерадіо СРСР, або ЦТ. В 1965 році з'являються українське республіканське телебачення – УТ та друга радіостанція “Промінь”, підпорядковані локальному Держтелерадіо УРСР. Спершу програми УТ мали невелику ефірну частку на одному каналі з ЦТ, а з 1972 року почали виходити на окремому

каналі. В 1982 році в Києві розпочалося будівництво нового телецентру – 105-метрового хмарочосу за вул. Мельникова 42 (сьогодні Ю. Ілленка 42), недалеко від телевізійної вежі на Сирці. Спорудження модерністської будівлі телецентру, що завдяки своїй архітектурній формі отримав назву “Олівець”, затягнулося на 10 років. Фінальний проект комплексу так і не було реалізовано через брак коштів в роки перебудови. Київський телецентр, орієнтований на потреби союзного значення, такі як трансляція програм в сусідні країни соціалістичного табору запрацював вже в незалежній Україні в 1992 році. Сьогодні в ньому розміщено офіси керівних структур НСТУ.

З прийняттям у 1990-му році Декларації про державний суверенітет України розпочалося розмежування компетенцій всесоюзних та республіканських медіа-структур. Протягом перших п’яти років незалежності їхні управлінські функції нерідко дублювалися, що ускладнювалося прогалинами в юридичній базі. Спершу розглянемо, як проходив перерозподіл українсько-російського контролю над телечастотами колишнього ЦТ. 8 лютого 1991 року на базі Держтелерадіо СРСР в Москві було створено Всесоюзну державну телерадіомовну компанію з фактичним збереженням повноважень всесоюзного ЦТ. В грудні того ж року компанія ліквідувалася, а її радіорелейні лінії успадкувала російська компанія “Останкіно”, названа в честь однойменного телецентру. Телеканал “Останкіно” без оплати та без продовження ліцензії українським урядом мовив на лінії ЦТ в Україні аж до свого перетворення в 1995 році на “ОРТ та переходу на кабельні мережі. Один за одним, в українському ефірі почали з’являтися комерційні канали.

Повернімося до колишніх українських республіканських медіа. На базі ліквідованого Держтелерадіо УРСР в 1991 році було утворено Державну телерадіомовну компанію України (Укртелерадіокомпанія), що успадкувала майно та повноваження свого попередника. Протягом наступних двох років Укртелерадіокомпанії підпорядковувалися усі колишні радянські регіональні телерадіокомплекси в Україні, а саме 27 обласних і 3 місцевих. Регіональні ТРК отримували певну кількість ефірних годин, використовуючи лінію УТ. В 1993 було ухвалено закон про телебачення і радіомовлення, що передбачав

появу регулятора — Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та введення антимонопольних обмежень: телерадіокомпанія опинилася поза законом через контроль над 30-ма регіональними телерадіоканалами.

В тому ж 1995 році Укртелерадіокомпанію, правовий статус якої залишався сумнівним, було ліквідовано указом президента та відновлено роботу Державного комітету телебачення та радіомовлення (Держтелерадіо). Комітет виступив засновником усіх звільнених з-під монополії регіональних та загальнонаціональних суб'єктів телерадіомовлення. В указі про перепідпорядкування цих організацій Держтелерадіо не згадувалося про студію “Укртелефільм”, а подальші спроби її інкорпорації викликали чимало труднощів. Експерти суспільного вважають, що саме на початку 90-их, в роки існування відносно-автономної від уряду та водночас централізованої Укртелерадіокомпанії був шанс провести медіа-реформу, а її перепідпорядкування Держтелерадіо Кучмою призвело до стагнації державного телерадіомовлення.⁴⁵ Отже, НТКУ, НТРУ та усі ОДТРК звітували перед Держтелерадіо, за діяльністю якої мала слідувати Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, сформована Кабінетом Міністрів.

Раніше було згадано про зобов'язання, взяті Україною щодо перетворення держаних медіа на суспільні. В січні 1993, за каденції першого президента України Леоніда Кравчука, Укртелерадіокомпанія приєдналася до Європейської спілки мовників. Восени того ж року у Відні відбувся симпозіум Міжнародного інституту преси з проблем ЗМІ. Увага його учасників була сконцентрована на питаннях свободи слова та реформування державного мовлення в країнах Східної Європи та Центральної Азії.⁴⁶ А в грудні 1994 року в Празі відбулася конференція Комітету міністрів Ради Європи з питань мас-медіа. Попри те, що на момент проведення конференції Україна ще не була членом РЄ, її представника теж було запрошено до участі. Згодом ухвалений

---

⁴⁵ Остапа С.В., Міський В.В., Розкладай І.Є. Суспільне мовлення в Україні: історія створення та виклики. Київ: Друкарня Віол, 2018. 156 с.

⁴⁶ Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення.

міністрами пакет вимог та рекомендацій (“Про заходи забезпечення прозорості засобів масової інформації.”, “Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ.”, “Про майбутнє суспільного мовлення.”) було прийнято Верховною радою. Цей документ необхідно розглянути детальніше, адже саме пункти Празької резолюції 94-го увійшли в засадничі документи майбутньої НСТУ. Отже, текст резолюції містить наступні тези:

“Держави-учасниці дійшли згоди про те, що мовники громадського сектора мовлення в межах загальних рамок, визначених для них, і без шкоди для існування більш спеціалізованих програм мовлення мають виконувати:

- стати за допомогою своїх програм точкою відліку для всіх членів суспільства й фактором соціального єднання та інтеграції всіх людей, груп і громад. Зокрема вони мають відкидати будь-яку дискримінацію за ознакою культури, статі, релігії чи раси та будь-яку форму соціальної сегрегації;
- стати форумом для громадських обговорень, у рамках яких можна було б висловлювати якомога ширший спектр поглядів і думок;
- неупереджено й незалежно подавати новини, інформацію та коментарі;
- створювати різноманітні плюралістичні й новаторські програми, які відповідають високим стандартам моралі й якості; не жертвувати якістю на користь ринкових сил;
- відображати різноманітні філософські ідеї та релігійні вірування в суспільстві з метою зміцнення взаєморозуміння й терпимості, а також сприяти підтриманню зв'язків між громадами в багатоетнічних і мультикультурних суспільствах;
- робити дієвий внесок за допомогою своїх програм у справу більшої поваги й поширення різноманітної національної та європейської культурної спадщини;
- забезпечити, щоб пропоновані програми містили суттєву частку продукції власного виробництва, зокрема художніх фільмів, драматичних та

інших творчих робіт; враховувати потребу залучати незалежних продюсерів і співпрацювати з сектором кіно;

- збільшувати вибір, доступний для глядачів і слухачів, пропонуючи їм також програми, які зазвичай не транслюються мовниками комерційного сектора мовлення.”⁴⁷

Окремі пункти резолюції й сьогодні виглядають досить ідеалістично. Тим паче проблемною здається можливість їх реалізації в 90-их. В вересні 1996 року Комітет міністрів Ради Європи знову провів зустріч. Партнери наголошували на необхідності закріпити незалежність суспільних медіа на законодавчому рівні держав-членів РЄ.⁴⁸ Рекомендацію було погоджено українським парламентом.

Перший законопроект, що стосувався утворення Суспільного мовлення та перегукувався з рекомендаціями РЄ від 1990 та 1996 років не забарився. Його було ухвалено 18 липня 1997 року за першої каденції Леоніда Кучми. А в серпні того ж року депутати проголосували за правки (постанова № 667/97), ввівши до нього поняття “громадського мовлення”. Цікаво, що проект передбачав диверсифіковане фінансування, а зокрема абонентську плату, обмеження державного замовлення до 20% та формування громадського фонду, підконтрольного наглядовому органу – Громадській раді суспільного мовлення. Керівною компанією мало стати акціонерне товариство “Громадське Українське радіо та телебачення”.⁴⁹ Слід зауважити, що використання означника “громадське” в контексті закону 1997-го року не є довільною грою синонімів. Введення цього терміну призвело до 17-річної плутанини в нормативній базі, оскільки передбачало існування мовників територіальних громад поряд із загальнонаціональними.⁵⁰ Варто одразу

---

⁴⁷ Council of Europe. European Ministerial Conference on Mass Media Policy. Strasbourg, 1995. P.1-4.

⁴⁸ Рекомендація N R (96) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам стосовно гарантій незалежності суспільного мовлення

⁴⁹ Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України : Закон України від 18.07.1997 р. № 485/97-ВР : станом на 15 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485/97-вр>

⁵⁰ Заява Коаліції громадських організацій "Суспільне мовлення" від 29 липня 2005 року викликала неабиякий подив у колективі Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

зазначати, що засноване в 2013 році “Громадське” (hromadske.ua) – це непідконтрольний державі мовник, що не має стосунку до “Суспільного”.

Між виконавчою владою та представниками окремих парламентських сил виникла суперечка про те, чи має громадське мовлення існувати замість державного (тобто у якості суспільного, як передбачалося раніше) телерадіомовлення, чи паралельно з ним. Останню позицію активно підтримував президент: він використовував право вето щодо проекту статуту Суспільного мовлення та видавав укази, що посилили контроль державних органів над медіа (утворення Міністерства інформації, а згодом Державного комітету інформаційної політики), впливав на парламент, запобігаючи подальшому розгляду правок до законопроекту та видачі Суспільному ліцензії.⁵¹

Досить цинічно, але в січні 1999 року представники України в РЄ підписали рекомендацію Комітету міністрів "Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ".⁵² Менш ніж через місяць Парламентська асамблея Ради Європи відзначила, що українська влада ігнорує свої зобов'язання щодо забезпечення незалежності медіа, а це загрожує прозорості майбутніх президентських виборів. Текст їхньої заяви щодо України містив наступне: “Державні засоби масової інформації повинні розвивати нейтральну та незалежну редакційну лінію, будь-які юридичні дії проти опозиційних засобів масової інформації мають відбуватися з дотриманням суворих процедур, не примушуючи закриватися засоби масової інформації, щодо яких ведеться розслідування.”⁵³

В травні 2000 року було створено Незалежну асоціацію телерадіомовників (з 2019 року Національна асоціація медіа, або НАМ) –

Державний комітет телебачення і радіомовлення України. URL: <http://comin.kmu.gov.ua/article/42859>

⁵¹ Остапа С.В., Міський В.В., Розкладай І.Є.

⁵² Рекомендація N R (99) 1 Комітету міністрів Ради Європи "Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ" (укр/рос) : Рек. Ради Європи від 19.01.1999 р. № R(99)1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_095

⁵³ PACE. Honouring of obligations and commitments by Ukraine. 1999. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16670&lang=en>

професійне об'єднання представників національних та регіональних ЗМІ, що проголошувала за мету захист журналістської діяльності, свободи слова та розвиток вільного медіа-середовища. В 2002-му Держтелерадіо буде засновано окрему ДТРК “Культура”. Спершу просвітницький канал використовував нічний ефір УТ-1, а з 2004-го перейшов на кабельне та супутникове мовлення, що значно обмежило коло його глядачів.

Другий президентський термін “майстра подвійної гри” Л. Кучми запам'ятався найбільш жорсткими переслідуваннями свободи слова та політичною цензурою за всі роки незалежності України. В 2000 році представники правоохоронних органів за замовленням вищого державного керівництва вбили опозиційного журналіста Г. Гонгадзе. Про це стало відомо завдяки гучному “касетному скандалу”. За президенства Кучми в Україні виростає специфічна модель ринкової економіки, при якій залишки бюрократичної радянської машини переплітаються із новоутвореним олігархатом, місця в парламенті розподіляються між колишніми партійними функціонерами та бізнесменами, а виконавча влада стає напівкримінальним силовим гарантом їхньої співпраці.

Після 2000 року надії на реформування суспільного чинною владою згасли. Більш того, кількість влади та політичного впливу, зосереджених в руках другого президента ставили під сумнів можливість проведення прозорих демократичних виборів та навіть добровільного полишення ним свого посту. Утім, зростання рівня корупції в усіх державних інститутах та свавілля влади спричинили в 2000-2001 рр. хвилю опозиційних протестів під лозунгом “Україна без Кучми”. “Касетний скандал” вдарив по репутації президента, а навколо звільненого з посади прем'єр-міністра Віктора Ющенка почали гуртуватися правочентристські, націоналістичні та єврооптимістські сили.

В 2003 році ПАРЕ знову нагадала українській владі про взяті раніше зобов'язання. Вони резюмували: “Вкрай важливим є створення справедливої та функціонуючої системи суспільного мовлення в Україні. При цьому буде важливим відмежувати цей життєво-необхідний для вільного формування

громадської думки сектор, від будь-якого політичного впливу, особливо з огляду на президентські вибори в наступному році.”⁵⁴В січні 2004 року, Рада Європи звітувала, що в Росії, Азербайджані, Грузії та Україні фактично відсутній прогрес з реформування законодавчої бази для впровадження суспільного мовлення, а держави зберігають щільний контроль над колишніми радянськими телерадіочастотами.⁵⁵ Відмічалось й те, що рейтинги українських державних телебачення та радіо впали до рекордно-низьких 3% (з 9% “Першого” в 1998).⁵⁶

Ці занепокоєння виникли не на пустому місці: президентські вибори 2004 року проходили зі значними процедурними порушеннями, переслідуванням опозиційних кандидатів та силовим тиском на медіа. Хоча Леонід Кучма і не зміг балотуватися втретє, його адміністративний ресурс використовувався для допомоги лояльному кандидатові Віктору Януковичу. Проте факти порушень було доведено в суді, а другий тур виборів проводився повторно. Безпрецедентно-масштабні протести опозиційних сил проти електоральних фальсифікацій в 2004-2005 роках отримали назву “Помаранчевої революції”. Опозиційний кандидат, що зіткнувся із цензурою, стверджував, що створення незалежного суспільного мовлення є одним з його пріоритетних завдань. Перемога прозахідного Віктора Ющенка в результаті цієї тяжкої кампанії сприймалася зі значним реформістським оптимізмом, надіями на демократичний поступ та системні перевлаштування.

Вже в січні 2005 року уповноваженими 18-ти недержавних медіа-організацій було створено Коаліцію «Суспільне мовлення», що активно пропонувала свою допомогу в розробці нового проекту. Представники Коаліції співпрацювали з Комітетом з питань свободи слова та інформації і

---

⁵⁴ Парламентської Асамблеї Ради Європи "Виконання обов'язків та зобов'язань Україною" : Резолюція Ради Європи від 29.09.2003 р. № 1346(2003).

⁵⁵ Рекомендація ПАРЕ щодо суспільного телерадіомовлення | Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiyaparye-shhodo-suspilnogo-teleradiomovlennya/>

⁵⁶ PACE. Public service broadcasting. 2004. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17177&lang=en>

вже в травні підготували нову редакцію Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України».

Втім, численні соратники Ющенко, а зокрема представники його парламентської фракції наполягали на збереженні установленого за Кучми державного формату, називаючи можливу реформу “крадіжкою державного ТБ”. Самому ж президентові бракувало політичної волі до проведення реформ, а його риторика щодо створення суспільного стала стриманішою. Голосування за законопроекти, що передбачали ухвалення статуту Суспільного мовлення чи впровадження конкурсного відбору до Наглядової ради регулярно провалювалося парламентарями (втричі в 2005 р., а згодом в 2009 р.), чи ветоувалися самим президентом (в 2006 р.).

Створити суспільне мовлення обіцяв й наступник Ющенко Віктор Янукович. В червні 2012 року Громадська гуманітарна рада при Президентові України ухвалила Концепцію створення Національного суспільного телебачення та радіомовлення (яку й буде реалізовано в 2015-2017 роках). Вона передбачала формування юридичної особи Національної суспільної телерадіокорпорації України (НСТУ), котра мала б інтегрувати НТКУ, НТРУ та ДТК “Культура”. В наступні два роки парламент розглядав правки від депутатів. Сам режим функціонування інституцій державного телерадіомовлення не змінювався з 2000 року, а увага влади була зосереджена на флагманському, київському каналі. Програми “Першого” та обласних ТРК вже не могли успішно конкурувати з ефіром приватних медіа. Поряд із цим, з середини нульових в Україні почала стрімко зростати кількість користувачів Інтернету, а тому на горизонті майоріла потреба переходу медіа в мережу. Рекомендації РЄ від 2007 та 2012 років безпосередньо стосувалися проблеми розвитку суспільних мовників в умовах глобального інформаційного середовища.⁵⁷

---

⁵⁷ Рекомендація CM/Rec(2012)1 Комітету Міністрів країнам-членам Ради Європи щодо управління суспільними засобами масової інформації | Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-cm-rec-2012-1-komitetu-ministriv-krayinam-chlenam-rady-yevropy-shhodo-upravlinnya-suspilnymy-zasobamy-masovoyi-informatsiyi>

Новостворений уряд назначив головою НТКУ Єгора Бенкендорфа, продюсера з досвідом роботи з комерційними медіа, що мав власні, відмінні від бачення представників НАМ, погляди щодо його розвитку. Риторика команди Бенкендорфа будувалася навколо ідеї залучення ринкових професіоналів для розбудови ефективної економічної моделі, модернізації державного телебачення та налагодження виробництва якіснішого контенту, що мало б підняти рейтинги. Дійсно, нове керівництво досягло певного успіху в поверненні аудиторії, зокрема завдяки трансляції матчів футбольного чемпіонату “Євро-2012”. В жовтні 2010 року керівництво НТКУ уклало договір з французьким медіахолдингом “Euronews”, що передбачав створення ліцензованої української версії передач “Euronews” та її трансляції в ефірі “Першого національного”. Експерти повідомляли про ігнорування укладачами норм бюджетного законодавства з питань державних тендерів. Мовлення “Euronews” щорічно обходилося Україні в 5 мільйонів євро.⁵⁸ Згодом українська сторона двічі пропустить планові платежі в 2013 та 2014 роках, що призведе до тривалої судової тяганини з приводу заборгованості, яку буде погашено лише в 2020 році.

В листопаді 2013 року уряд Миколи Азарова призупинив процес підготовки угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Влада обрала напрямок співпраці з Росією та країнами СНД в рамках Митного союзу. Відхилення від курсу євроінтеграції стало приводом до нових протестів, що ввійшли в історію як “Євромайдан”. Безперечно, численні причини цього явища, такі як системна корупція та нерепрезентативність влади тягнулися роками, а протестні настрої назрівали з самого початку каденції четвертого президента. Застосування сили до мітингарів тільки загострювало невдоволення суспільства, а до протестів доєдналися націоналістичні сили. Канали державного телерадіомовлення до останнього мовчали про ці події. В січні-лютому 2014 року у сутичках з правоохоронцями загинуло більше сотні

---

⁵⁸ Суд визнав, що НСТУ має сплатити Euronews 10, 6 млн євро боргу. *stv.detector.media*. URL: https://stv.detector.media/kontent/movlennya/sud_viznav_scho_nstu_mae_splatiti_euronews_10_6 mln_evro_borgu/

людей. Вся система влади перебувала у стані кризи, Віктор Янукович утік з країни. На півдні та сході розпочалися виступи сепаратистів, російська армія здійснила інтервенцію в Крим та анексувала його. Згодом Росія підтримала сепаратистів на Донбасі, що призвело до війни. Збройному конфлікту на сході передував конфлікт систем репрезентації - існування двох екзистенційно-неприйнятних одна для одної медіа-спільнот. Наразі це протистояння триває у вигляді "замороженого конфлікту" на Донбасі, окупації Кримського півострова, інформаційної війни та суперечки щодо історичних перспектив.

Революція стала імпульсом для запиту на реформи - значно гучнішим та виразнішим, ніж це було в 2005 році. Отже, 17 квітня 2014 року, через 3 дні після початку антитерористичної операції на Донбасі, Верховна Рада ухвалила Закон «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» за проектом 2012 року з рядом поправок та допрацювань. Він передбачав реорганізацію та об'єднання НТКУ, НТРУ, студії «Кінофільм» та усіх ОДТРК під егідою керівної компанії – Публічного акціонерного товариства НСТУ, 100% акцій якого належать уряду. Важливо зазначити, що нова компанія перестала існувати у якості урядового відомства, однак майно Суспільного є державним, а акції не підлягають ринковому обігу. Основний джерелом її фінансування є податки громадян України, річна сума фінансування встановлювалася на рівні 0,2% видатків бюджету за попередній рік.

Закон визначив новий порядок формування Наглядової ради – до неї входять представники парламентських фракцій та громадських асоціацій. Голова та члени правління НСТУ обираються Наглядовою радою на конкурсних засадах.⁵⁹ Попри ухвалення закону, ніхто не міг знати напевне, коли ж з'явиться новий мовник. Цей процес затягнувся на 3 роки. Обрана стратегія реформи передбачала, що спершу всі інституції мають підпорядкуватися НТКУ (поки що державної, головою якої було назначено Зураба Аласанію), яка після цього перетвориться на ПАТ «НСТУ». 7 квітня

---

⁵⁹ Про Суспільне телебачення і радіомовлення України : Закон України від 17.04.2014 р. № 1227-VII : станом на 12 лют. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>

2015 року закон було підписано п'ятим президентом України Петром Порошенком, а “Перший національний” змінив назву на “UA:Перший”. Керівництво НТКУ висунуло ряд вимог, щодо отримання іншими ТРК приставки UA:. Розпочалася інвентаризація майна та припинення існування юридичних осіб, що відтепер ставали підрозділами однієї компанії. Юридичну особу ПАТ“НСТУ” було зареєстровано 19 січня 2017 року. Саме з цього моменту можна говорити про фактичне існування суспільного мовника, результати діяльності якого ми проаналізуємо нижче.

II.3. Надбання та проблеми Суспільного мовлення України.

Перш ніж перейти до розгляду результатів чотирьох років діяльності Суспільного мовлення слід визначитися з можливими критеріями оцінювання. Керівництво НСТУ погоджується зі своїми західними колегами, визнаючи, що суспільні мовники не мають орієнтуватися виключно на ринкові показники ефективності, такі як прибутковість та рентабельність інвестицій. Конкуренція за високі рейтинги може вкрай негативно позначитися на якості наповнення. Дійсно, якщо суспільний мовник керуватиметься самими лише правилами медійної комодифікації, він нічим не відрізнятиметься від комерційних медіа. Керівництво НСТУ переважно апелювало до потреби зміцнення соціального капіталу – поняття з лексики соціолога Бурдьє, що характеризує кількість та якість соціальних зв'язків, а також до проблеми формування суспільної довіри. Варто пам'ятати, що новий мовник постав у часи політичної кризи й закономірно здобув пафос пошуку нових творчих способів об'єднання українського суспільства, постійно звертаючись до проблем ідентичності, громадянського суспільства, політичної нації, культури діалогу.

Разом з цим, НСТУ – це велика компанія, що діє в умовах ринку (передусім національного, але також і глобального), а тому потребує успішних менеджерських рішень. Суспільне використовує чималі кошти платників

податків і вимушене звітувати перед державою, як їх уповноваженим розпорядником. Колишній керівник НСТУ Зураб Аласанія нерідко повторював, що прагне до встановлення золотої середини між комерційно-привабливим (доречно згадати розглянуту в першій частині бодрірову характеристику масового продукту) та суспільно-важливим (за аналогією можна звернутись до концепту ми-інтенцій Рорті) контентом. Рейтинговий продукт розглядався Аласанією як необхідне зло, вимушений компроміс із основною гуманітарною місією, що дозволяє залучити більшу частку аудиторії, але не має заважати просвітницьким цілям.

Можна зі впевненістю сказати, що впродовж останніх чотирьох років керівництво НСТУ намагалося досягти такого балансу, час від часу вдаючись до крайнощів. Щоб проілюструвати цю тенденцію можна згадати, що документальні програми про мистецтво та історію іноді ділили ефір із шоу з екстрасенсами. Не варто вдаватися до безкомпромісної аристократичної позиції щодо масової культури телебачення, оскільки рейтинговість – це не обов'язково прерогатива “низьких жанрів”. Радикальне рознесення рейтингового та суспільно-значущого може призвести до співіснування своєрідної медійної ескапістської платформи, що обслуговує вже освічену частину населення та низькопробного контенту.

Нансі пише, що протиставлення “хорошого” мімесису “поганому” в європейській традиції сягає давнього розрізнення втраченої “грецької” парадигми есхілового громадянського театру “римській” парадигмі неронівського цирку “хліба та видовищ”. Цей конфлікт естетичних установок продовжується й в протиставленні протестантської аскетичної культури Слова бароковій театральності католицизму. Однак саме Рим сформував велику республіку, перенісши громадянський конфлікт зі сцени театру до зали сенату, а Шиллерова програма “грецького” естетичного виховання людини має мало спільного з демократією. І перша і друга парадигми репрезентують наше сучасне буття-разом, виставляючи напоказ таємницю спів-явлення, між ними

не існує родової відмінності.⁶⁰ Так, Україна відмовилася від вибору моделі мовника, що існує за рахунок абонентської плати (Проект 1997 року) на користь програми бюджетного фінансування, а тому інвестор та акціонер Суспільного – це не “субкультура” політично-активних громадян, а все населення країни. Варто пам’ятати про це, навіть якщо гуманітарна місія спонукає нас віддати перевагу саме “грецькій” парадигмі.

Попри те, що Суспільне не може ставити за мету змагання з приватними медіа, воно так само не може цілком ігнорувати рейтинговість як доказ своєї резонансності, позитивної реакції аудиторії. Як було зазначено в другому пункті, починаючи з кінця дев’яностих рейтинги державних медіа невпинно знижувалися, а в 2015 році частка “UA:Першого” (від самого старту реформи, очолена Аласанією НТКУ розпочала активну боротьбу з т. зв. джинсою, низькоякісним контентом, корупційними схемами розподілу ефірного часу, показовим явищем яких була щоденна трансляція концертів М. Поплавського) впала до рекордно низького 1%. Більш того, низькі рейтинги окремих суб’єктів Суспільного призводять до дискусій щодо того, чи доцільно взагалі витратити на нього державні кошти.

Шостий президент України Володимир Зеленський запевнив, що держава виконуватиме свої зобов’язання з фінансування (до цього проблеми з бюджетом виникали щороку), але Суспільне має показати результат у вигляді цікавого суспільству медіа-контенту та стабільного росту рейтингів. Позиція чинної влади нагадує ультиматум, що занадто однобоко акцентується на популярності передач. Зауважимо, що моделі, яка могла б обробити рейтинги усіх структурних елементів СМ на всіх його платформах досі не було, а можливо й не може бути розроблено, оскільки вони в різний спосіб взаємодіють з аудиторією, що й провокує подібні суперечки. Можна окремо рахувати частки глядачів “UA:Першого” й регіональних ТРК (протягом доби ці частки змінюються, але можна помітити, що українців найбільше цікавлять гарячі новини та ранкові шоу, але число глядачів зовсім просідає вдень та в

---

⁶⁰ Нанси Ж.-Л. Бытие единичное множественное. Минск: Логвинов, 2004. 272 с.

вечірній прайм-тайм) та “UA:Культури”, радіостанцій “UA:Українське радіо” (на відміну від двох останніх, ця розмовна радіостанція нерідко виходить в топ), “UA:Радіо промінь” та “UA:Радіо культура”, оцінювати кількість переглядів відеозаписів на YouTube-каналах Суспільного та активність користувачі на сторінках інших соцмереж й в мобільних додатках.

Так, директор з маркетингу та розвитку цифрових платформ НСТУ Андрій Боборикін повідомив, що за даними, отриманими в матриці Creator Studio в березні сторінки підрозділів Суспільного у Facebook відвідало близько 15 мільйонів унікальних користувачів.⁶¹ Рейтинги Суспільного скачуть вгору під час “Євробачення” та Олімпійських ігор (НСТУ придбало ексклюзивні права на їхню трансляцію). Окрім цього, спецефір, що відбувся в день захоплення українських кораблів у Чорному морі в листопаді 2018 року підняв рейтинг “UA:Першого” в 8 разів, що свідчить про довіру громадян.⁶²

Варто зазначити, що прагнення до росту заради самого росту, нав’язливе досягання автореферентних цифр у рейтингових шкалах без будь-якого обґрунтування та осмислення результатів увійшло в мовні ігри жителів пострадянської України під гаслом “покращення”. Поруч з “покращенням” існує невпинна донкіхотська боротьба з “совком”. Суб’єктивні трактування останнього можуть неабияк відрізнятися, але всі патетично погоджуються з тим, що із ним варто боротися. Мова йде не про справжнє руйнування глухих стін бюрократії та реформування дисфункціональної партійно-номенклатурної логіки управління. Але про пусте та гучне позначення своєї позиції щодо монструозного ворога – залишків радянської системи, чим досить часто виправдовується фактична бездіяльність та відсутність результатів. Нажаль, ці дві тенденції нерідко прослідковуються й в роботі реформаторських державних органів та наглядових рад.

---

⁶¹ Boborykin A. URL: <https://www.facebook.com/boborukin/posts/4420161404664912>

⁶² Спецефір про воєнний стан приніс «UA: Першому» у вісім разів більшу аудиторію. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/inshe/read/4362/2018-11-27-spetsefir-pro-voiennyy-stan-prynis-ua-pershomu-u-visim-raziv-bilshu-audytoriyu/>

Керівництво НСТУ проголосило за місію наступне: “Захищати свободу в Україні. Надавати суспільству достовірну та збалансовану інформацію про Україну та світ. Налагоджувати громадський діалог задля зміцнення суспільної довіри, розвитку громадянської відповідальності, української мови та культури, особистості та народу України.”⁶³Своїми цінностями вони визначили незалежність редакційної політики від влади, відкритість до змін, рівновагу й плюралізм думок, просвітництво й розширення горизонту світосприйняття аудиторії. На відміну від часів “Першого” (1997-2015 рр.), централізоване СМ вирішило реструктурувати та одночасно розвивати усі ОДТРК наряду з центральними дирекціями, а також засвоювати нові платформи (СМ планує здійснити повний перехід від кабельної трансляції до цифрових носіїв) та способи комунікації з аудиторією. Тож розглянемо на конкретних прикладах, чого їм вдалося досягти, а із чим виникли проблеми.

Як зазначалося раніше, реформу було розпочато ще в 2015 році, але точкою відліку доцільніше вважати момент набуття повноважень керівним органом – ПАТ “НСТУ”. Саме з 2017 року можна говорити про початок його компетенцій та відповідальності. Слід розуміти, що Суспільне мовлення – це великий організм, одиниці якого перебувають у власних темпоральностях. Адміністративний та творчий апарати більшості комерційних медіа зосереджено в одному великому місті, в той час як в регіонах вони мають у розпорядженні лише маленькі журналістські пункти з камерою та мікрофоном для швидкого реагування на значущі події. НСТУ ж інтегрувало до своєї структури усі ОДТРК, визначивши, що якісні новини та контент мають вироблятися поряд з безпосереднім місцем проживання усіх громадян України. Якщо в дореформений час переважна частина коштів, що виділялися на державне телерадіомовлення зосереджувалася в Києві, то нове СМ взяло відповідальність за формування та розвиток розгалуженої системи філій.

Керівництво НСТУ запровадило єдині стандарти журналістики та редакційної політики, слідування яким було умовою отримання брендової

---

⁶³ Аласанія З. Стратегія розвитку НСТУ. Київ, 2017 36 с.

приставки UA: “Дорожня карта” реформи вимагала оптимізації управлінських процесів за рахунок поступового скорочення штату в усіх філіях (загальна кількість співробітників компанії зменшилась від 8 до 4 тис. осіб), що спровокувало оправданий страх втрати робочих місць. Київське керівництво наполягало на тому, що скорочення ліквідує неефективне бюрократичне дублювання обов’язків, а разом із тим дозволить збільшити заробітну платню, що привабить молодих фахівців.

Однією з найсерйозніших проблем державних регіональних ТРК до проведення реформи була їх підзвітність місцевій владі, компліментарне висвітлення її діяльності. Чимало українських журналістів постраждало від конфліктів з місцевими напівфеодальними кланами, що інколи десятиліттями зберігають владу в регіонах. Процес реформування місцевих філій проходить нелінійно, а керівництво НСТУ намагається встановити формат міжрегіональної комунікації, що збереже відносну автономію місцевих філій під пильним адміністративним наглядом центру. Ухвалена стратегія розвитку передбачає організацію спільного виробництва та мобільного обміну контентом між філіями, зокрема, завдяки його оцифровці. Але все ж наразі між творчими частками центральних дирекцій та філій зберігається дисбаланс.

Серйозним проектом стала систематизація архівних фондів усіх підрозділів СМ. Представники Суспільного запевняють, що згодом мегаархів відзнятих протягом більш ніж п’ятдесяти років матеріалів відкриється для кожного бажаючого. Можна помітити, що окремі студії динамічно розвиваються й досягають успіхів, що прослідковується завдяки росту популярності їхніх програм та довіри серед аудиторії. Зокрема, в Рівненській та Сумській ТРК, контент яких збирає найбільше переглядів, в той час як у інших, не зважаючи на формальний ребрендинг, виникають проблеми з адаптацією до нового формату. Наприклад, YouTube-канали запорізької та одеської філій, що інтегрувалися до НТКУ в 2016 році наразі нараховують близько 2 тисяч підписників кожен, а окремі відеоматеріали не набирають й 20 переглядів.

Налагодження стосунків між керуючою компанією та філіями - це складний та тривалий процес. Так, керівництво НСТУ постійно запевнює, що наряду з нерозумінням з боку держави, саме бюрократична закостенілість регіональних підрозділів гальмує реформу. В свою чергу, час від часу регіональні медійники були змушені звертатися до профспілки, повідомляючи про несправедливі рішення центру з питань планових звільнень та значних розривів в рівні оплати праці. Так, в 2019 році було проведено внутрішній аудит, що виявив ряд фінансових порушень, таких як непропорційний розподіл преміального фонду.⁶⁴ Вище керівництво центральних дирекцій в Києві регулярно отримувало щоквартальні премії. Навіть в роки найбільшого недофінансування, пояснюючи свої преміальні успіхи боротьбою з радянськими номенклатурниками та прогнилою системою.

З огляду на масштаб реформи варто сказати, що подібних конфліктів між столицею та регіонами уникнути не можливо. Але конфлікти, розслідування та скандали приносять позитивний результат, чого зовсім не було в часи державного телерадіомовлення. Критичні матеріали окремих місцевих студій свідчать про те, що реформа стимулювала розвиток регіональної журналістики, а НСТУ забезпечила своїх фахівців певними гарантіями безпеки. Однак у деяких регіонах відчутних успіхів не прослідковується.

Закон 2014 року мав на меті покласти край використанню суспільних медіа представниками влади, заборонивши їхні виступи на платформах СМ, а також посиливши контроль за проникненням замовних матеріалів. Експерти Інституту масової інформації повідомляють, що редактори Суспільного впоралися із завданням протидіяти розповсюдженню джінси на своїх ресурсах.⁶⁵ Втім, комунікація з електоратом є необхідною умовою підзвітності репрезентантів. Щоб якимось чином вирішити цю проблему, Суспільне запустило

---

⁶⁴ Служба внутрішнього аудиту виявила непрозорий розподіл преміального фонду між підрозділами НСТУ. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/telebachennya/read/5545/2020-03-12-sluzhba-vnutrishnogo-audytu-vyyavyla-neprozoryy-rozpodil-premialnogo-fondu-mizh-pidrozdilamy-nstu/>

⁶⁵ Джинса в онлайн-медіа. Моніторинговий звіт за 2-й квартал 2020 року. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/dzhynsa-v-onlajn-media-monitoringovyj-zvit-za-2-j-kvartal-2020-roku-i33710>

“Виборчий округ. Місцеві” – прямиоефірне шоу, що транслює дебати кандидатів на виборні посади за участю представників громадськості та журналістів. Іншим політично-важливим шоу стала “Суспільна студія” – чотирьохгодинний критичний огляд останніх подій, що є своєрідною протидією поширеним в Україні політичним ток-шоу. Попри це, проблема звітування чинної влади залишається вкрай актуальною в українських електоральних умовах, однак сьогодні її вирішення потребує змін в законодавстві.

Раніше згадувалося про компроміс між якістю та рейтинговістю. Яскравим прикладом такого компромісу слугує співпраця НСТУ з медіа-холдингом “Ера”, головою якого є Андрій Деркач – депутат, пов'язаний із спецслужбами, що перебуває в санкційному списку США як російський агент. ТРК “Ера” ще в дореформені часи уклала договір й використовувала ефірні години “Першого національного” та “Українського радіо”. НСТУ не розірвало договір з “Ерою” й закупляло в неї телешоу “Доброго ранку, країно!”, що мало досить високі рейтинги. Попри ряд порушень продукцією “Ери” статуту Суспільного, а зокрема запрошення до ефіру ворожок та проведення політичної агітації в 2018 році, згадана співпраця зі скандалом завершилася лише в липні 2020 року.⁶⁶

Критик Костянтин Дорошенко вважає, що СМ втратило частину своєї аудиторії через відмову від деяких звичних для неї форматів. Він згадує популярну програму “Концерт на замовлення”, яку перестали випускати в ефір в 2015 році, аргументуючи це “совковістю” виконавців та бажанням перевиховати низький смак громадян. Згаданий формат передач існує не лише в Україні. Дорошенко говорить, що “Концерт на замовлення” надавав людям безпосередню можливість висловити свій настрій - деякі українці поколіннями

---

⁶⁶ Жук О. «Ера-медіа» провела на «UA: Першому» останній ефір: що було не так з «Доброго ранку, країно!»?. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/telebachennya/read/5833/2020-07-13-era-media-provela-na-ua-pershomu-ostanniy-efir-shcho-bulo-ne-tak-z-dobrogo-ranku-kraino/>

дзвонили та замовляли пісні, які їм найбільше подобаються. А відмова від цього формату послугувала розриву нових редакторів із аудиторією.⁶⁷

Чи не найпопулярнішою естетичною формою сьогодення є серіал, що за великим рахунком замінив роман. Тому західні суспільні мовники роблять ставку на якісні, але доступні та цікаві широкому загалові серіали. Дивно, але серіальну форму й досі іноді стигматизують як розважальну та несерйозну. Маємо відзначити, що попри неоднократні обіцянки, українське СМ ще не налагодило власного виробництва серіалів та не рухається в напрямку співпраці з закордонними мовниками та стримінговими сервісами, аргументуючи це недостатньою підтримкою держави. Попри те, що західні партнери привітали Україну з утворенням Суспільного мовлення, наразі співпраця із ними ведеться у вигляді закупівлі Україною контенту, прав на трансляцію, виплати членських внесків.

Згаданий в другому пункті концерн “Укртелефільм” – велику кіностудію, на якій мали б проходити зйомки, так і не вдалося інтегрувати до структури НСТУ. Це пов’язано з тим, що на момент підписання указу про реорганізацію усіх елементів державного телерадіомовлення керівництво “Укртелефільму” за державний кошт будувало багатоповерхівку, а тому аж ніяк не бажало переведення свого майна до фонду НСТУ, саботуючи проведення реформи. Згодом проти “Укртелефільму” буде розпочато провадження НАБУ, його рахунки арештують, а керівництво звинуватять в завданні збитків державі.

Отже, ми побачили, що політична позиція будується навколо історичної перспективи. Звернення до неї дозволяє прослідкувати зв'язки сучасності із минулим. Проте, заданого в минулому ідеалу державного ладу не існує. Традиція політичної думки черпає натхнення в попередників, але ототожненням із ними нерідко призводить до ресентименту. Політична культура України розвивається на шляху виходу з радянської системи,

---

⁶⁷ 46. Зураб Аласанія. Культура суспільного мовлення. SoundCloud. URL: <https://soundcloud.com/kulturavsego/46-zurab-alasanya-kultura-susplnogo-movlennya>

залишки та сліди якої й досі дають про себе знати. Демократизація передбачає переосмислення громадянського простору, встановлення нових взаємозалежних стосунків між електоратом та представниками.

Проект автономного від держави Суспільного мовлення було остаточно реалізовано в 2017 році, після 26 років обговорень та подій на Майдані Незалежності. Зовнішні чинники, такі як корупція, хронічне недофінансування Суспільного та прогалини в юридичній базі заважали оновленню ефірного наповнення, але зосередження на самих лише них породжує ризик ігнорування помилок самого керівництва НСТУ. Сьогодні Суспільне мовлення України – це мультиплатформенна система, окремі елементи якої мають різні успіхи у переході до нового формату.

РОЗДІЛ III. МЕДІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОСТОРУ ДЕМОКРАТІЇ В ЕПОХУ ЗРОСТАННЯ СКЛАДНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

III.1 Медійні виклики та проблеми українського суспільства.

Суспільне мовлення функціонує в конкретному середовищі – розділеному різноманітними знаками (що і як пишеться та проговорюється) та втіленому в диспозитивах (що і як практикується) чуттєвому просторі. В попередньому розділі було розглянуто трансформації суб'єкта української політики та інституцій державного телерадіомовлення. Зараз необхідно зосередитись на проблемах широкого медійного контексту, в якому існує сучасне СМ. Спробуємо коротко окреслити проблеми українського медійного простору в його зв'язку з політикою, розпочавши з короткого звернення до історії.

Естетика радянського суспільства була орієнтована на відмову від символічних еквівалентів (обмінів, в яких здійснюється циркуляція надлишку) на користь об'єктно-транзитивної репрезентації продуктивних сил, що підкорюють природу (базису). Праця та споживча вартість, що протиставлялися капіталу та доданій вартості виконували в офіційній радянській ідеології роль стоїцистських *tertia* (Володимир Ленін писав, що політика – це концентрована економіка). Проте будь-яка символічна система є метафоричною за походженням, а відмова від естетичного проміжку відкриває шлях ідеологічному насильству. Психоаналітик Жак Лакан говорив, що в умовах панування “вчення” ігнорується травматичне Реальне людини й будь-хто може предстати перед системою символів безпосередньо.⁶⁸ Одна доктрина

---

⁶⁸Лакан Ж. 'Я' в теории Фрейда и в технике психоанализа (1954/55). Москва : Гнозис, Логос, 1999. 520 с.

контролювала політичне ціле, що унеможливило появу платформ для критики, таких як журналістика та незалежне мистецтво.

У якості контраргументів можна згадати інноваційну культуру авангарду, шістдесятництво, дисидентство, феномен сильного кінематографу, а зокрема й в УРСР. Та все ж ці явища залишалися на периферії чуттєвого простору суспільства. Міметичною парадигмою радянської України був соцреалізм з етно-республіканськими атрибутами та партійним офіціозом. Окремі з його елементів продовжували існувати й в українських державних медіа (як згадувалося раніше, Кучма відновив роботу Держкомтелерадіо за радянським зразком, а багато творчих кадрів державних медіа-структур працювали ще з 80-их), а реформатори Суспільного вважали за необхідне покласти цьому край. Революційні події 2004 та 2014 років супроводжувалися активними спробами оновлення та перекодування уявного простору, формування нових національних мі-інтенцій. Чимало інтелектуалів говорили про буржуазну революцію після пролетарської.

Анкерсміт зазначав, що сучасна держава вже не має тієї сили, що була в абсолютистського Левіафана чи в модерної ідеологічної машини (хоча в окремих країнах не згодні з таким станом речей). Після розкладу Радянського союзу держава перестала відігравати роль медійного гегемона та ідеологічного цензора, що санкціонує насильство над конфліктними репрезентаціями. Винятками можна вважати заборону радянської символіки, впровадженої в рамках декомунізації та контроль за сепаратистськими дописами й закликами до повалення суверенітету, що постав як інформаційна складова гібридної війни. Не обходиться й без скандалів: виконавиця MARUV, що мала представляти Україну на пісенному конкурсі “Євробачення” в 2019 році (конкурсний відбір проводила НСТУ) не змогла ухвалити контракт на виступ через гастролі в РФ, хоча цієї умови не було прописано завчасно. Статистика свідчить, що попри бойові дії на сході країни, найбільша частка перетинів українцями свого кордону перепадає на в’їзд до Росії, але емоційний осуд викликають саме подорожі артистів та інших публічних осіб. Це стосується й агресивного сприйняття виступів окремих російських виконавців

в Україні. Такі протиріччя етичного та юридичного не проговорені й не вирішені суспільством та державою, а тому пронизують медійний простір сучасної України.

Окремі прояви цензури, такі як конфлікт Кучми з “Українською правдою” не вилилися у відновлення інституційного контролю над інформаційним середовищем. Саме у зіткненнях з корупціонерами топ-рівня й постала незалежна журналістика. Втім, окремі критичні заяви, що прагнуть довести вертикальний зв'язок вищого керівництва із локальними проблемами призводять до розмивання перспективи та втрати відповідальних агентів з поля зору. Стріли якісних журналістських розслідувань переважно мітять не в самодостатнього гоббсівського суверена – єдину точку з якої згори-вниз розсіюється влада, а в окремих політиків та чиновників, що використовують адміністративний ресурс для впровадження корупційних схем в окремих регіонах та на конкретних ділянках системи.

Цікаво знову звернутися до Е. Лаклау, а саме до його пасажу, присвяченого країнам Східного блоку. Він стверджував, що встановлення націоналістичного режиму з інтенціями до проведення соціальних реформ та масової самоорганізації населення може стати сприятливішим для демократичних перевлаштувань, аніж продажний та репресивний лібералізм.⁶⁹ Згадаємо ліберально-соціалістичні химери Кучми та Єльцина, що скомбінували недієву бюрократію з фікцією електоральної демократії. Спостерігаючи за ростом цих корупційних формацій, представники Ради Європи наголошували на необхідності переосмислення медіа-середовища та на проблемі формування ЗМІ, що не будуть державними, ані приватними. Сьогодні в Україні тривають дискусії щодо того чи має держава фінансувати різноманітні культурні інституції, або ж навпаки – відкритий ринок виконає роль *tertium* для усього того, що циркулює в медійному просторі. Брак державних інвестицій та ризик того, що держава використовуватиме платформи у власних цілях призводять до того, що чимало проектів

---

⁶⁹ Лаклау Е.

вирішують працювати виключно за кошти спонсорських фондів, або не мають змоги розвиватися взагалі.

Лакуна, що виникла в медіапросторі в 90-ті роки не довго залишалася пустою: український медіа-ринок швидко наповнився приватними ЗМІ, а український глядач отримав доступ до усього, що знімалося за “залізною завісою”. Віддаючи належне лібералізації інформаційного середовища та включенню України до світового медіа-простору, слід сказати й про проблеми, що виникли внаслідок цих змін. Можна прослідкувати тенденцію, згідно з якою прізвища власників усіх великих медіа-конгломератів (Коломойський, Ахметов, Фірташ, Львовчкін, Медведчук, Пінчук, Порошенко) збігаються з іменами голів парламентських фракцій, “сірих кардиналів” великих секторів економіки чи бенефіціарів депутатських груп впливу в Верховній раді України. Отже, олігархічні медіа виробляють чи закупають комерційно-привабливий продукт, а раз в чотири роки мобілізують свої ефірні ресурси для здійснення впливу на електорат. Звертаючись до Дзоло, можна сказати, що телеолігархат контролює соціальну герменевтику переважної частки своєї аудиторії.

Варто згадати й про започаткований Савіком Шустером формат політичного ток-шоу, що радше нагадує деборівську виставу, аніж афінську агору. Найпопулярніші учасники цих шоу – це одіозні, скандальні політики та “політичні експерти” (прошарок яких значною мірою й завдячує С. Шустеру своїм становленням та розквітом) - знавці політичної шахівниці, що виявляють усіх агентів президента США та регулярно прогнозують повномасштабну війну. Іронічну критику таких когнітивних героїв - носіїв аристотелівського *anagnorisis*-у можна знайти в постмодерністських романах Умберто Еко.⁷⁰ Ця показна політична театральність лише слугує прихованню політики за ширмою, однак соціо-політичні конфлікти нікуди не зникають.

Норберто Боббіо писав, що права та ліва – це дві взаємовиключні, але взаємообумовлені суспільно-політичні інтенції. Вони зберігаються попри

---

⁷⁰ McHale B. *Constructing postmodernism*. London : Routledge, 1992. 342 p.

трансформацію конкретних агентів, технологій та дискурсів. Одна не може існувати й бути собою без іншої. Сьогодні політична позиція є неочевидною для самого її носія, але дає про себе знати в його міркуваннях та висловлюваннях з питань ролі держави та відповідальності індивіда за власну долю, в проголошені ним прихильності емансипації чи відданості сталій ієрархії. А тому політичний компас продовжує існувати на рівні чуттєвого сприйняття середовища спільного буття людей попри те, що метанаративні ідеології відійшли в історію.⁷¹ Проблемою сучасної України (але не тільки України, а й багатьох інших демократій) є те, що предмети політичних інтенцій та тертя між ними майже не репрезентуються не лише парламентськими силами, але й найбільш рейтинговими медіа.

В попередніх розділах зазначалося, що демократичний парламентський конфлікт потребує іронічного світосприйняття. Річард Рорті доводив, що не слід вважати іронію відмовою від позитивної ідентифікації. Як стверджує Славоу Жижек, іронік відрізняється від циніка тим, що насправді розуміє фіктивність великого Іншого, але приймає символічні опосередкування *jouissance*, зокрема й політичного. Цинік не вірить в те, що слова та образи можуть слугувати соціальній справі, а тому визнає лише реальне *jouissance*⁷² – Націю-Річ, за яку можна вбити, або “Сильну руку” (В. Путіна чи ще когось), що тільки й може навести порядок в хаотичній реальності. Гегель пов’язував громадянське суспільство з “видимістю” – медіатизованими уявленнями громадян про зв’язок власних егоїстичних інтересів з мережею диференційованих суспільних процесів та явищ, що згодом мають знятися в конкретній правовій державі.⁷³

Втім, Гегель негативно ставився до іронії Шлегеля та Тіка, оскільки вважав її зухвалою егоцентричною самоізоляцією від об’єктивного духу історії. Але його палкий критик та коментатор Серен К'єркегор зауважував, що

---

⁷¹ Боббио Н. Правые и левые. *Неприкосновенный запас*. 2003. № 31(5). С. 5–19.

⁷² Славоу Жижек / От симптома Джойса к симптому власти. *Ruthenia*. URL: http://ruthenia.ru/logos/kofr/2002/2001_05.htm

⁷³ Гегель Г.В.Ф. *Философия права* Москва : Мысль, 1990. 524 с.

іронія як ствердження сумніву в об'єктивності соціального ладу, що відкриває рух суб'єктивності при якому абстрактні уявлення втілюються у конкретному, почалася ще з Сократа і розкрилася в працях самого Гегеля.⁷⁴ Згодом Річард Рорті віддасть перевагу саме “іроніку”-історичисту Гегелю, а не позаісторичному трансценденталісту Канту. Саме іронія є джерелом творчої уяви, необхідної для оновлення політичної перспективи.

Такі явища як YouTube-канал А. Шарія та телеканали медіа-пулу В. Медведчука – це яскраві приклади політичного цинізму в українських медіа. Їх можна назвати агентами імплузії соціальної уяви за Бодріярмом: головним посилом подібних ресурсів є доведення того, що будь-яке змісто-творче повідомлення – це обман “простих” людей на користь окремих гравців (чи не найчастіше ними згадується Джордж Сорос). Циніки приховуються за оманливою само-очевидністю (своєрідний трансценденталізм) своєї позиції – “волею непочутого народу”, або “справжніми інтересами нації” й невпинно “викривають” театральну фіктивність політики. Продуктами таких спекуляцій є олігархічний лівий популізм, що не має жодного стосунку до вирішення соціальних проблем та оголене праве насильство, котре як попереджував Е. М. Ремарк не може виправдовуватися війною.

Зауважимо, що недовіра до уявних ідентифікацій – це результат фактичної відсутності політичної культури, вкоріненої в досвіді планової економіки та закріпленої корупційною сумішшю бюрократії та лібералізму. Борис Капустін вважає, що демократія не може існувати виключно як шумпетерівський інституційний метод, без демократичного фетишизму: віри в те, що демократична форма може слугувати вирішенню соціальних проблем.⁷⁵ Отже, демократична соціальна надія має потребу в уявному надлишку, що виробляється в ЗМІ, мистецтві, літературі та кінематографі. Однак без зсувів у “конкретному” медіатизовані абстрактні надії залишаться

---

⁷⁴ Киркегор С. О понятии иронии Москва : *Логос*, 1993. № 4. С. 176-198.

⁷⁵ Капустин Б. О демократическом фетишизме *Логос*, 2020. Т. 30. № 5 (138). С. 165-225.

безплідними: нерідко циніками та корупціонерами стають колишні прогресисти та революціонери.

Нещодавно президент В. Зеленський ухвалив рішення РНБО про блокування медіа, пов'язаних з Віктором Медведчуком. Як зазначалося вище, їх наповнення дійсно можна назвати популістським, антидемократичним та шкідливим для держави. Сьогодні чимало передових демократій Заходу стурбовані тим, що свобода слова та електоральні механізми можуть бути використані не-демократами. В Україні цей страх посилюється ризиком повернення до зони впливу колишньої метрополії. Разом із тим, регулярне застосування санкцій РНБО в мирний час – це симптом неефективності української законодавчої влади. Зазвичай Радбез зосереджує владу в умовах надзвичайної ситуації, такої як воєнний стан – в час, коли парламентський конфлікт може стати внутрішньою загрозою для збереження суверенітету. Можна згадати положення Джорджо Агамбена про надзвичайний стан, як трансгресивне порушення сувереном політики встановлених кордонів юридичного, в якому його влада проявляється з найбільшою повнотою, ігноруючи плюралізм та інші демократичні свободи.⁷⁶

Президент зізнається, що наразі вважає такий спосіб прийняття рішень найбільш ефективним та корисним для держави.⁷⁷ Частина інтелектуалів та працівників сфери медіа погоджуються з ним, визнаючи небезпеку впливу проросійських ресурсів. Інші ж стурбовані зосередженням політичного контролю в руках президента й Ради національної безпеки та оборони – стратегією, розрахованою на популістичний авторитет президента, а не на зміцнення конституціоналізму. Отже, чи можлива дискримінація не-демократів заради ідеалу майбутньої демократії, або задля збереження державності? Хто має прерогативу визначати, які фактори є етично-загрозливими для існування демократії і формувати її суспільний ідеал не розвертаючись від плюралізму до гегемонії та інформаційної цензури? Мабуть

---

⁷⁶ Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. Москва : Европа, 2011. 256 с.

⁷⁷ Пресконференція Володимира Зеленського 2021. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fOuZizdw8Yk>

уникнути напруги тут неможливо, а беззастережний вибір будь-якого з полюсів слугуватиме доказом наївності чи свідомого спрощення. Цілком закономірно, що циніки та популісти збирають тисячі людей перед моніторами в умовах нерепрезентативного парламентаризму.

Неможливо говорити про сучасний медіа-простір не згадуючи появи глобальної мережі. Наразі більшість населення України має доступ до Інтернету. Інтернет докорінно змінив політику авторства: сьогодні кожен може публікувати свої думки, не залежачи від фінансових можливостей та редакторських процедур. Разом із цим, сьогодні як ніколи загострились проблеми фейкових новин, інформаційних маніпуляцій, хакерства та відсутності анонімності в дискретній машині, елементи якої стали протезами сучасних людей. Уряди держав та великі компанії, такі як Facebook намагаються впроваджувати власні політики управління ризиками в новому глобалізованому цифровому просторі. Так, в Україні було заблоковано доступ до російських соціальних мереж та новинних ресурсів, а правоохоронці стежать за дописами, що погрожують державній безпеці. Світові медіа-платформи формують власні етичні кодекси, стверджуючи, що вільна комунікація потребує нагляду за порушниками правил.

Складність сучасного світу зростає лавиноподібно, однак не лінійно, а це викликає потребу реформування процесів планування. Зростання складності розширює діапазон можливих когнітивно-функціональних установок, що відкриває інноваційний потенціал, але навантажує механізми відбору. Управління – це комплекс процедур, що редукують складність за допомогою творчої селекції диференціаційованих потоків та серій. Як неконтрольована дисперсія, так і obsesivna samozamknenist' призводять до зростання ентропії в системі. Ефективна інформаційна політика – це спроби винайдення балансу між функціональною стабільністю та відкритістю до сприйняття змін. Еволюційні проекти прагнуть конструктивної обробки наростаючої складності та негативності, а ретроградні воліють повернення до втраченої (відносної) простоти та відмовляються від розширень горизонту.

Сформульований в 60-их і актуальний досі закон Мура засвідчив, що швидкість обчислювальних машин подвоюється кожні 18 місяців. Надшвидкий темп циркуляції інформаційних потоків знижує здатність суб'єкта до їхнього засвоєння. Мова йде про щоденний вихід друком (та у цифрі) тисяч найменувань та щоденну зйомку та поширення відеоматеріалу, на перегляд якого не вистачило би всього життя. Суб'єкт вимушено зникає до фантазмагорії вражень, вбачаючи в повільності загрозу опинитися поза актуальним світом.

Джон Кін писав, що глобалізація, яка спершу сприймалась як утопія інтеграції світу в єдиному комунікаційному демократичному просторі сьогодні радше наводить на думку про медійний декаданс.⁷⁸ Носії даних невпинно розвиваються, що втім не веде до налагодження світової, а часом і внутрішньо-національної комунікації. Виникають нові способи ведення війн та втручання в політику конкурентних держав, а індивіди ще більше атомізуються у власних “інформаційних бульбашках”.

III.2 Іноземний досвід функціонування суспільних мовників.

Існують різноманітні підходи до розгляду генеалогії феномену суспільного мовлення. Так, радіостанції, що керувалися редакційними та журналістськими стандартами, з якими сьогодні пов'язують суспільне мовлення почали з'являтися в Європі ще на початку 20-их років минулого століття. Піонерами були Radio Tour Eiffel та Compagnie Française de Radiophonie у Франції, British Broadcasting Company у Великобританії,

---

⁷⁸ Кін Дж. Демократия и декаданс медиа. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 312 с.

Reichsrundfunkgesellschaft Deutsche Welle GmbH в Німеччині. Впродовж першої половини ХХ-го століття такі мовники виникли в більшості західноєвропейських країн. За формою власності ці медіа були або приватними, або державними, але саме на їхній інфраструктурній базі постануть суспільні мовники. Друга світова показала нищівну небезпеку великих ідеологій, а тому медійний простір країн Старого світу потребував переосмислення.

Зокрема, постала необхідність навчитися відрізнити пропаганду від “нормальної” політики на рівні інституцій, згладити кордони між загальнолюдським та національним (чимало інтелектуалів починають пошук нового універсального обґрунтування для гуманності). В колах філологів розпочалася дискусія з питання актуальності національних канонів та можливостей для збереження освіти в пост-телеологічний період (згадаймо результати - надії та кризу 68-го року та компромісний Болонський процес). В 1950 році представниками 23-ох телерадіомовних організацій країн Європи та Середземномор'я було створено Європейську спілку радіомовлення і телебачення - ЄСРТ (фр. L'Union Européenne de Radio-Télévision, UER), або з англійської - Європейську мовну спілку - ЄМС (European Broadcasting Union, EBU).

Протягом двох післявоєнних декад більшість континентальних (в Великобританії цього не відбулося) пращурів сучасних суспільних мовників було націоналізовано, в результаті чого вони отримали монополію на ефір. В 50-60-ті роки на їх базі виникають центральні та регіональні канали телебачення. Цікаво помітити, що радянські проекти телебачення та радіомовлення виникли та розвивались за хронологією, подібною до європейської. Однак, попри те, що західноєвропейські прото-суспільні мовники середини 20-го століття ще важко назвати автономними (ситуація з підзвітністю великим політичним машинам відрізнялась від країни до країни), все ж редакційна політика “офіційних” медіа парламентських демократій не контролювалася однією політичною ідеологією, а формування цих систем відбувалося у взаємному діалозі.

Зазначимо, що окремі медійні ініціативи вже в 70-их виникали “знизу”, на протипагу бюрократизованим загальнонаціональним ресурсам. Наприклад, Фелікс Гваттарі згадує напів-підпільну італійську радіостанцію “Аліса”, що існувала в 70-ті – спробу колективної апропріації медіа для політичної консолідації, можливості творчого висловлювання (за Ф. Гваттарі та Ж. Дельозом в ньому розкривається продуктивне бажання, на відміну від фашизоїдної стандартизації, що виробляє нещасну свідомість) та налагодження активного спілкування індивідів на мікрорівні, на протипагу відчуженню та пасивності масового глядача.⁷⁹ Ф. Гваттарі називатиме такі форми мімесису соціальних множин екологіями. Ментальні екології перебувають у контактi одна з одною (контакт відбувається на рівнозначних естетичних поверхнях екосфери, без будь-яких інваріантів платонівського протиставлення чуттєвого ідеальному), а також з природою й технологіями, взаємозв’язок яких рухається в бік неподільності - не існує ідеальної природи до пришестья людського суб’єкта.

Термін “суспільне мовлення” з’являється та затверджується в 80-ті, в результаті відміни монополії державно-суспільних медіа. В цей час в Європі виникають комерційні телерадіоканали, ефірне наповнення яких стає все менш політичним (у вузькому сенсі ідентифікацій з тими чи іншими політ. силами). Поступово європейські суспільні ЗМІ відділяються від держави, котра вже не вдається до впровадження великих проектів стратегічних перевлаштувань і відходить в тінь бюрократії. Суспільні мовники починають сприйматися як соціально-критичні та просвітницькі антиподи приватних ЗМІ.

Медіа-активіст та дослідник Франко Берарді, котрий був одним з засновників радіо “Аліса”, зазначає, що на відміну від готичної символічної строгості та економності, вкорінених в протестантській етиці раннього капіталізму, медіакультура пізнього капіталізму розкрила барокову

---

⁷⁹ Гваттарі Ф. «Общественное свободное радио». *сигма*. URL: <https://syg.ma/@microradio/fieliksgvattari-obshchestviennoie-svobodnoie-radio>

фантаσμαгоричність семіотичних симуляцій.⁸⁰ Семіокапіталізм детериторіалізує постіндустріальну економіку – медійний продукт відчужується від інших виробничих процесів, стаючи самодостатнім полем товарних об'єктів-стимулів. До подібних міркувань приходив й Жан Бодрійяр, котрий вважав, що пізнє суспільство споживання перейшло від протестантської аскези до єзуїтської спокуси.

Втім, варто пам'ятати і аргумент Ж.-Л. Нансі, адже радикальна боротьба з “римським” чи “бароковим” інфляційним медіа-капіталізмом (на кшталт повернення до референційної чесності споживчої вартості, або консервативного повороту до сурогатів аристократичного ладу) навряд чи може співіснувати з сучасною демократією, що вимагає естетичного проміжку – принципової необов'язковості ідентифікуватися з однією символічною системою. Разом з тим, положення Жана Бодрійяра (якого важко помістити на шкалі просвітництво-консерватизм завдяки оригінальній теорії зваблення системи кодів, що пропонує включитися до символічних обмінів без ностальгії за втраченим минулим) та Франко Берарді залишаються актуальними, адже медіа-фантаσμαгорія існує поруч з депресивним самовідчуженням, екстремальною бідністю та “голим життям”, зокрема й в Україні.

Представники суспільних медіа переважно говорять про себе як про альтернативу, що не ставить за мету змагання з комерційними ЗМІ. Вони пропонують своїй аудиторії критичну соціально-значущу інформацію та художній продукт, що піднімає гострі соціальні проблеми (локальні та глобальні), а не комодифіковані фантазми, шоківі стимули та рекламу. Саме тому західні демократії високо цінують свої суспільні ЗМІ. Наприклад, британський антиутопічний серіал “Довгі роки” (“Years and Years”) показує припинення мовлення ВВС одним з симптомів загального занепаду суспільства.

Сьогодні компанії суспільного мовлення існують в більшості країн світу (й у всіх демократичних країнах). Проте, формат функціонування суспільних

---

⁸⁰ Берарді Ф. Пересматривая медиаактивизм. *Михаил Гефтер*. URL: <http://gefeter.ru/archive/13394>

мовників неабияк відрізняється від держави до держави. В окремих випадках мова йде не про один або два централізованих суб'єкти телерадіомовлення, а про автономні ресурси окремих штатів, міст, університетів, федеральних земель, національних меншин. Така множинність суспільних ЗМІ притаманна країнам американських континентів.

Наприклад, створена в 1969 році “Служба Суспільного Мовлення” (PBS, Public Broadcasting Service) у США інтегрувала локальні мовники “знизу”, зберігши їх автономію та зробивши акціонерами керівної компанії. Така відмінність від західноєвропейського підходу впровадження державно-суспільного мовлення “згори” зумовлена американською культурою приватної власності та федеративної організації. А разом із тим й іншим підходом до консолідації суспільства в “національному проекті”. “Американська мрія” орієнтована на розкриття індивідуального потенціалу в майбутньому. В той час як політичним формаціям Старого світу притаманні проекти суб'єктивації в колективній Історії, встановлення зв'язків із минулим.

Відрізняються й моделі фінансування: деякі компанії запроваджують підписку та абонентську плату, інші фінансуються безпосередньо урядом, треті – за рахунок спонсорських коштів та продажу власного контенту, в тому числі за кордон. Окремі проекти передбачають диверсифікацію та комбінацію згаданих вище джерел фінансової підтримки.

Пропоную зосередитись на досвіді формування суспільних мовників у згаданих в другому розділі державах, що входили до СРСР та Соціалістичного табору. Ці держави успадкували подібні системні проблеми та конфлікти геополітичних перспектив, що й Україна, а дискусії щодо реформи їхнього державного телерадіомовлення відбувались в рамках одного міжнародного процесу. Розпочнемо з Російської федерації, котра зберегла контроль над керівним структурами радянського Центрального телебачення. Утворена в 1991 році ОДТРК “Останкіно” до 1995 року продовжувала мовити на території країн СНД (Україна була членом цього співтовариства да 2014 року). Державна компанія “Останкіно” закуповувала контент в приватних виробників, але її рейтинги стрімко падали, в результаті чого вона швидко

потрапила до боргової ями. В 1995 році “Останкіно” було перетворено на “ОРТ” (Общественное российское телевидение) та впроваджено нові схеми державного фінансування та управління. В 2002 році ОРТ отримала брендову назву “Перший канал”. Сьогодні “Перший канал” – це підзвітна державі телекомпанія (при цьому частина її акцій належить приватним особам), яка регулярно потрапляє в скандали, пов’язані з необ’єктивністю висвітлення подій, розпаленням міжнаціональної ворожнечі, політичною цензурою та низькою якістю своїх програм.

Як зазначалося раніше, демократія потребує не тільки інституцій, але й демократичного фетишизму – сподівань на те, що така форма управління здатна слугувати соціальному прогресу. Утім, як показує досвід Росії, без інституціональної складової демократичні сподівання залишаються безплідними – плюралізм не розвивається в умовах інформаційної цензури, неможливості вільного проведення політичних зібрань, тиску на опонентів влади та фактичного існування лише контрольованої опозиції. В роки каденції Д. Медведєва російські демократи плекали надії на поступову лібералізацію російського політичного простору, зокрема завдяки зниженню відсоткового бар’єру для реєстрації політичних партій.⁸¹

Сподівалися вони й на розвиток утвореного в 2013 році суспільного мовника – “ОТР” (Общественное телевидение России).⁸² Новостворений Російський мовник фінансується з коштів бюджету – так само, як і його державний аналог ОРТ, що одразу насторожило багатьох прихильників реформ. Надії на демократичні перевлаштування в РФ поступово зникли разом з “закрученням гайок”, посиленням державного контролю над медіа-простором та мобілізацією населення для підтримки курсу Кремля. Сьогодні ОТР – це контроверсійна платформа, яка не змогла реалізувати свій потенціал

---

81 Голосов Г.В. Демократия в России: инструкция по сборке. Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2012. 208 с.

82 Общественное телевидение как надежда на лучшее. *Независимая газета*. URL: https://www.ng.ru/tv/2012-1229/15_obsh_tv.html

через тиск влади.⁸³ Експерти відзначають, що хоча свого часу цей мовник і долучив творчих та критично-налаштованих професіоналів (зокрема, в ОТР працював журналіст Павло Шеремет), що намагалися висвітлювати актуальні проблеми регіонів РФ, наразі його редакційній політиці притаманний політичний ескапізм.

Від початку 2000-их прослідковується інтенсифікація переговорних процесів між Європою та колишніми радянськими республіками, зокрема з Україною та країнами Закавказзя. Європейська сторона наполягає на тому, що умовою для налагодження співробітництва є демократизація цих формацій (втім, торговельні договори підписувалися і без значних дем. успіхів). В 2005 році, після переговорів з ПАРЄ суспільний мовник було створено й в Азербайджані. На відміну від України, Азербайджан не реформував вже існуюче державне телерадіомовлення, а запустив нову платформу паралельно із ним, так само як це було зроблено в РФ. В 2007 році “Іджітімай телевізія” (İctimai Televiziya), або ITV приєднався до ЄМС. Сьогодні суспільне мовлення Азербайджану більше нагадує іміджевий проект, редакційна політика якого дублює державне телерадіомовлення. Європейські партнери та опозиційні діячі відзначають, що новий мовник є цілком підконтрольним президентові та уряду.

“Суспільне мовлення Грузії” (Sakartvelos Sazogadoebrivi Mauts'q'ebeli) було створене в 2004 році після перемоги очолоної М. Саакашвілі “Революції троянд”. Новообраний президент ставив за мету подолання корупції та демократизацію владних інституцій. Грузинський суспільний мовник керується автономною від уряду Наглядовою радою, висвітлює діяльність опозиції та профспілкові страйки, нерідко вдаючись до критики чинної влади. Цікаво, що “Перший канал” Грузії регулярно виходить в лідери за національними рейтингами. Відзначається й незалежність його редакційної політики та дотримання стандартів журналістики, а представники ЄМС

---

83. Навальный предложил разогнать Общественное телевидение. *newizv.ru*. URL: <https://newizv.ru/news/society/19-05-2013/182512-navalnyj-predlozhit-razognat-obshestvennoe-televidenie>

запрошують Грузію до співпраці. Після конфлікту 2008 року редакція грузинського суспільного мовлення зайняла помірковано-націоналістичну позицію та стабільно підтримує шлях євроатлантичної інтеграції.

На відміну від розглянутих вище держав, Польща не входила до Радянського союзу, однак після Другої світової потрапила до зони впливу СРСР в межах РЕВ, ставши його соціалістичним сателітом. Державне радіо існувало в Польщі з 1925 року телемовлення - з 1952 року. В 1992 році на їх базі було утворено суспільні “Польське Телебачення” (Telewizja Polska) та “Польське Радіо” (Polskie Radio), що в наступному році приєдналися до ЄМС. Рада Європи відзначала демократичні успіхи Польщі, зокрема й утворення незалежного від держави суспільного мовлення. Швидкому реформуванню посприяв соціал-демократичний профспілковий рух “Солідарність”, що впродовж 10 років конфліктував з офіційними медіа, підпорядкованими владній марксистсько-леніністській “Польській об’єднаній робітничій партії”. Керівна компанія суспільного мовлення Польщі – це акціонерне товариство державного казначейства, однак модель фінансування мовника передбачає щомісячну абонентську плату.

Однак разом із виходом на ринок комерційних медіа, від початку нульових прослідковується зростання дефіциту громадянських платежів (в 2015 році лише 10% поляків сплачували внески). Це спровокувало дискусії щодо актуальності потреби в СМ.⁸⁴ Ситуація з підзвітністю польського телерадіомовлення кардинально змінилася в 2015 році, разом із приходом до влади право-консервативної партії "Право і справедливість" (PiS). Її представники стверджують, що суспільне мовлення має репрезентувати курс обраної демократичним шляхом влади. Новий закон про медіа фактично перепідпорядкував польські мовники державі, відмовившись від незалежного регулятора на користь безпосередніх урядових призначень на керівні посади усіх суспільних медіа-структур. Державно-суспільні медіа стали об’єктом

---

⁸⁴ Суспільне мовлення в Польщі не виживе за кошти від абонплати – керівник TVP. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/2772/2017-01-27-suspilne-movlennya-v-polshchi-ne-vyzhyve-za-koshty-vid-abonplaty-kerivnyk-tvp/>

критики опозиційних сил, а їхню відверто-праву політичну ангажованість відмічають в Європі.⁸⁵

У якості альтернативи прийнятому в Європі принципу реформування державних медіа-структур розглянемо приклад існування суспільного телерадіомовлення у віддаленій від європейського континенту Мексиці. Федеративна конституційна республіка Мексика – це колишня креольська колонія іспанської латинської машини, що здобула незалежність на початку ХІХ-го століття. Сьогодні демократична політична культура Мексики, а зокрема і її університетський гуманітарно-методологічний корелят зазнає впливу північного сусіда – Сполучених Штатів Америки. Вона комбінує принципи відкритого ринку та присутності держави.

Мексика регулярно потрапляє до верхівки списку найбільш небезпечних для журналістської діяльності держав, а однією з її найсерйозніших політичних проблем є вплив організованих злочинних груп на владу та системна корупція. Донедавна президентові належала авторитарна прерогатива надання дозволу на мовлення ЗМІ (що відбувалося впродовж усього минулого століття), однак зміни в законодавстві лібералізували цей процес, а найбільшу частку ринку охопили великі комерційні медіа-холдинги.

Мережа суспільних мовників Мексики нагадує американську - вона представлена сотнями окремих телецентрів, радіостанцій та веб-ресурсів на базі штатів, великих міст та факультетів. Частина з них діє за рахунок спонсорських коштів та грантів (переважно у великих містах, як-то Мехіко та Тіхуана), інші ж фінансуються з місцевих бюджетів та контролюються федеральними органами. Однак ухвалений в 2014 році закон зобов'язав їх мати громадського редактора або омбудсмена для комунікації з громадянами та контролю за дотриманням стандартів журналістики. Для координації зусиль найбільш авторитетних суспільних мовників було створено урядову компанію

---

⁸⁵ Davies C. 'Cruder than the Communists': Polish TV goes all out for rightwing vote. the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/11/cruder-than-the-communists-polish-tv-goes-all-out-for-rightwing-vote> (date of access: 21.05.2021).

– “Мексиканську Державну Систему Суспільного Мовлення” (Sistema Público de Radiodifusión del Estado Mexicano).

Цікаво, що Система зберігає принцип децентралізованості, визнаючи, що місцеві ЗМІ мають орієнтуватися на політичні інтереси та естетичні особливості локальних громад, однак визначає єдині правила гри. Вона встановлює контроль за втручанням політиків та забезпечує ресурси для міжструктурної комунікації. Втім, дослідники констатують, що процес переходу від авторитарного минулого до такої ризоматичної мережі вимагає років кропіткої праці й боротьби. Попри введення нового законодавства, чимало федеральних ресурсів досі використовуються регіональними латифундистами у пропагандистських цілях, а журналісти регулярно залякуються наркомафією. Але разом з тим, демократичні сили Мексики високо цінують успіхи Системи, сподіваючись на неї як на платформу для суспільних перевлаштувань.⁸⁶

III.3. Перспективи Суспільного мовлення у забезпеченні функціонування демократії в Україні.

Отже, сучасний інформаційний простір характеризується постійною дисперсією елементів та лавиноподібним нарощуванням складності. Втім, як зазначає Михаїл Ямпольський, вибір на користь використання інноваційного потенціалу для активного впровадження змін чи на користь пасивності та ентропічного гіперконформізму залежить не тільки від обсягів та інтенсивності самих потоків даних, але й від позиції суб’єкта-спостерігача, що має із ними справу.⁸⁷ Суб’єкт констатується у стосунках із зовнішнім світом, перетворюючи хаос реальності на каузальності, гештальти та когнітивні установки.

---

⁸⁶ Bramblia J. A. Public Service Media in Mexico and Latin America: Recent Improvements and Future Challenges. *SFU Library Publication Series*. URL: <http://monographs.lib.sfu.ca/index.php/sfulibrary/catalog/download/1/2/16-2>

⁸⁷ Ямпольський М. Инновационный потенциал и структура общества. *Горький*, 2009 <https://magazines.gorky.media/nlo/2009/6/innovacionnyj-potencial-i-struktura-obshhestva.html>

Пізня деконструкція Жака Дерріда обґрунтовує можливість етики в постановці суб'єкта, як такого, що постійно відповідає "Так" зовнішнім для нього речам, котрі передують йому та звертаються до нього. Деррідіанське "Так" лунає до встановлення стосунків, а тому є безумовною (тобто поза власними конфігураціями, такими як епістемологічне *cogito*, кантівські імперативи чи існуюча система обмінів) готовністю сприймати іншого. Як пише в своїй кандидатській дисертації А. Фекондо, демократія за Дерріда – це констатація відкритості прийдешньому (на відміну від майбутнього, котре є предметом прогнозів з урахуванням теперішнього стану речей та може бути об'єктом перформативного акту), багатоманітності мінливої реальності, що завжди перебуває у надлишку щодо конкретного права (такого, що встановлює параметри рівності), а тому не може бути самодостатньою владою (*kratos*), але є ствердженням свободи. Така демократія є незавершеною та семантично невизначеною, а тому не може бути представлена як даність.

Але разом із тим, процес тлумачення демократичної ідеї та спроб її інституціонального втілення є історичним (від греків до ООН). Саме семантична невизначеність грецького початкового зразка застерігає нас від герменевтичної пастки. Ця історія прослідковується в русі змісто-творчих слідів – *differance*, який можна умовно назвати європейською традицією.⁸⁸ Річард Рорті пов'язував демократичний процес з розширенням словникових інтенцій в бік зростання гуманізації усе більшої кількості людей на планеті. А зокрема завдяки відмові від монархічної ієрархії на користь усенародного виборчого права, наданню політичних прав жінкам, емансипації представників різних рас та національних меншин в західних країнах.

Жан-Люк Нансі пропонував переглянути Хайдеггерів концепт автономного екзистуючого *Dasein*, визнавши, що будь яка самість від початку опосередкована диспозицією багатьох інших сингулярностей – людських і не-людських. Нансі говорить про одночасне існування множинності витоків, при

---

⁸⁸ Фекондо А. Обоснование этики у Жака Деррида : Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Новосибирск, 2019. 266 с.

якому одиничне завжди представлене перед іншими і формується зазнаючи їхнього впливу. Колективне *Mitsein* екзистує за рахунок проміжку “поміж” взаємозалежних сингулярностей.⁸⁹ А демократія – це завжди спільна справа, що однак прагне зберегти унікальність одиничного: радикально відмінних, але рівнозначних елементів буттєвого простору. Принцип мислення “поміж” може стати плідним підґрунтям для медійної репрезентації дисперсних демократичних спільнот, що не можуть зливатися в єдине тіло естетизованої політики.

Сучасне Суспільне мовлення має стати диспозитивом прийдешньої демократії, що перевідкриває речі, оновлює погляд на мінливу реальність, ретериторіалізує народи та популяції, виводячи їх з тіні та включаючи до політики. Враховуючи надшвидкісні темпи змін, сучасні демократичні ЗМІ визнають, що їхнім обов’язком є збереження зв’язків суб’єкта з навколишнім світом (відчуття реальності), що є умовою прийняття ним політичної відповідальності.

Попри розглянуті в попередньому розділі проблеми, сьогодні НСТУ - це платформа, яка має потенціал до розвитку демократичного медіа-простору. Розбудова такого медіа-гіганта, як Суспільне мовлення України вимагає років кропіткої роботи, а зовсім уникнути помилок неможливо. Не зважаючи на те, що із досягненням багатьох поставлених в 2017 році цілей виникли труднощі, реформаторам вдалося “розворушити” бюрократизовані державні структури, зробивши їх існування предметом жвавих публічних дискусії. В свою чергу держава зберігає необхідну відстань, не повертаючись до старого законодавства та вирішуючи проблему з фінансуванням НСТУ. Стабільне фінансування дозволяє здійснювати стратегічне планування, що було неможливим, коли НСТУ отримувала близько половини від передбачених коштів. В роки недофінансування компанія була вимушена зосереджуватися на виживанні самих структур та збереженні штату професіоналів. Хоча представники керівництва СМ зазначають, що і наразі одержуваних з бюджету

---

⁸⁹ Нанси Ж.-Л.

коштів недостатньо для різновекторного розвитку компанії. Через це їм щороку доводиться обирати ключовий об'єкт: переважна частка коштів йде або на оновлення матеріально-технічної бази, або на підвищення оплати праці фахівців, або на зйомку масштабних проектів, або на закупівлю контенту в закордонних партнерів.

Результати опитувань свідчать, що переважна більшість українців не готова сплачувати абонентську платню за мовлення Суспільного.⁹⁰ Такий формат надходжень можливий лише в країнах з розвиненою демократичною традицією й організацією місцевого самоуправління, а також із високою репутацією самих мовників, зокрема й у випадках малих медіа локальних громад та університетів. Втім, враховуючи, що місцеві телерадіокомпанії окремих областей здобули значну підтримку своєї аудиторії, НСТУ розглядає можливість впровадження комбінованих схем фінансування, що дозволить залучити кошти мешканців окремих громад для розвитку локальних медіа. Можливо вони зможуть слугувати міметичній самоапропріації окремих екологій. Як зазначалося в першому розділі, в українській традиції ідеї громадівської автономної організації розвивав М. Драгоманов.

Держава та суспільні мовники – це взаємопов'язані, але й за необхідністю конкуруючі агенти. Тертя та протиріч між ними уникнути неможливо. Попри те, що демократична влада обирається за допомогою відкритих процедур, суспільне мовлення не може цілком зливатися із нею, як-то відбулося у Польщі. Така відмова від міметичної тотожності є особливо актуальною в умовах нерепрезентативного парламентаризму та електоральних маніпуляцій. Наприклад, керівники литовського мовника “LRT” зазначають, що кожна чинна влада називає їх платформу занадто опозиційною, а кожна опозиція – занадто провладною, що на їх думку слугує доказом незалежної редакційної політики та підтверджується високим рівнем довіри населення.⁹¹

---

⁹⁰ Реформи в Україні: недороблене і недовиконане, Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-nedoroblene-i-nedovikonane>

⁹¹ Міський В. Як створити успішне суспільне мовлення: литовський досвід. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/jak-stvoriti-uspishne-suspilne-movlennja-328529.html>

Представники НСТУ скаржаться на те, що регулярно зіштовхуються із нерозумінням їхньої місії з боку держави, яка або вимагає швидких результатів, або підтримки провладного курсу. Аргументи на користь останньої позиції лунали в роки каденції колишнього президента. Її прибічники вважали, що в часи війни фінансований державою ресурс має мобілізувати населення: займатися патріотичним вихованням українців та контрпропагандою. Втім, окремі критичні заяви політиків та чиновників не призводять до фактичного посилення тиску влади, основним інструментом якого (за умови незмінності чинного законодавства) може стати зменшення виплат або замороження рахунків.

Варто зауважити, що окремі топ-менеджери НСТУ та члени Наглядової ради неоднократно публічно висловлювали свою підтримку конкретним кандидатам та політичним силам під час президентських перегонів та парламентських виборів 2019 року, а також активно засуджували їхніх опонентів. Це ставило під сумнів їх політичну неупередженість та негативно впливало на репутацію компанії. Новий кодекс корпоративної етики заборонив робити подібні заяви.

На цьогорічних виборах нового керівника НСТУ переміг колишній голова Сумської ОДТРК Микола Чернотицький. Здебільшого, його програма розвитку компанії на 2021-2025 роки передбачає продовження курсу З. Аласанії, а зокрема реалізацію проектів, що обговорювались впродовж минулих чотирьох років, таких як оптимізація управлінських процесів, зосередження уваги на цифрових платформах та налагодження міжрегіональної співпраці. Можливо таке збереження програмної політики стане продуктивнішим, аніж повне перезавантаження та початок нової реформи. Втім, виносити судження щодо ефективності курсу Чернотицького можна буде лише після досягнення конкретних результатів та вирішення актуальних проблем.

Його програма передбачає залучення нових сегментів аудиторії та впровадження окремих стратегій для кожної з платформ: розмовного радіо та інших станцій, просвітницького та флагманського телеканалів, регіональних

філій та веб-ресурсів. Високі показники відвідуваності сторінок Суспільного у соціальних мережах засвідчили, що сьогодні саме розвиток цифрових медіа-платформ є найбільш перспективним шляхом для налагодження стосунків з аудиторією, особливо із молоддю. Тому НСТУ проголошує принцип digital first та пріоритет потокового формату доступу до відео та аудіо-матеріалів. Дійсно, глобальна діджиталізація підважує лінійні програми телеканалів на користь доступу за запитом у стрімінгових сервісах.⁹²

Разом із тим, флагманський канал UA:Перший має намір повернути прихильність старших глядачів, визначених в програмі Чернотицького як більш традиційних та патріотичних. Як зазначалося в минулому розділі, Суспільне втратило цей сегмент у наслідок відмови від розважальних передач на користь невподобаних глядачами просвітницьких проектів. Цікаво, які саме формати буде запропоновано, оскільки НСТУ проголошує своїми цінностями інклюзивність та неповернення до залишків етно-республіканського офіціозу та усього успадкованого в Радянського союзу. Розглядається можливість вертання на екрани концертів народних та популярних співаків, створення нових розважальних передач, а також регулярної трансляції спортивних змагань. Можливо, таким чином Суспільному вдасться зберегти баланс між якістю та рейтинговістю без відмови від одного на користь іншого.

Актуальним від самого початку реформи залишається питання налагодження виробництва власних фільмів та серіалів. А особливої уваги потребує проведення зйомок у регіонах, ресурсні можливості яких значно поступаються центральним дирекціям. Концерн “Укртелефільм” майже перестав згадуватися починаючи з 2019 року – його перепідпорядкування НСТУ стало великою проблемою, а судові процеси тривають і досі. Тому наразі керівництво Суспільного планує співпрацювати з іншими студіями, такими як “FILM.UA”. Перепоною на цьому шляху може стати чинне законодавство, котре вносить ряд обмежень щодо співпраці державних акціонерних товариств із приватними виробниками. Втім, переговори з

---

⁹² Чернотицький М. Програма Розвитку АТ “НСТУ” 2021–2025 Київ 2021. 41 С.

багатьма інституціями та діячами, зокрема організаторами фестивалів та режисерами вже розпочато, а тому можна сподіватися на появу нового художнього продукту.

Сильною стороною Суспільного мовлення стали якісні новини. Цього року планується запуск нового мультимедійного ньюзруму NewsHouse 2.0 в Києві. Створення великої синергетичної студії має сприяти налагодженню тісної співпраці між окремими новинними сегментами радіо, телебачення та Інтернету, а також полегшить отримання та опрацювання матеріалів з регіональних філій.

Підсумовуючи можна сказати, що проблеми українського парламентаризму нерозривно пов'язані з особливостями медіа-простору. Основними медіа-загрозами для демократії в Україні можна назвати гібридну інформаційну війну, політичний цинізм, театралізацію політики, підвладність більшості медіа зацікавленим у результатах політики олігархам.

Складність соціального світу невпинно зростає. Демократичний суб'єкт відкривається сприйняттю іншого, що є самим джерелом руху демократичної традиції. Суспільні ЗМІ існують в більшості держав світу й високо цінуються прибічниками демократії. Втім, вони не завжди досягають поставленої мети, а інколи дублюють редакційну політику державних медіа, або не мають змоги розвиватися через тиск. НСТУ вдалося створити незалежну медіа-платформу, однак її подальший розвиток потребує нових творчих ініціатив та стабільної підтримки держави і громадян.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного в магістерській роботі дослідження можна зробити наступні висновки:

При ефективній парламентській демократії влада вкорінюється в естетичному проміжку між двома не-тотожними агентами: державою та електоратом. Криза демократичних систем пов'язана зі скороченням відстані від держави до громадян – її бюрократизації та втраті необхідної перспективи. А також в ототожненні неоліберальної держави з ринковою раціональністю та відмові від проектів соціальних перевлаштувань, що призводить до втрати суспільно-економічних конфліктів з її поля зору та зростання прихильності нерепрезентованих верств населення до популізму та авторитаризму.

Демократичний парламентський конфлікт потребує відмови від інваріантів стоїцистських *tertia comparationis*, таких як естетизована політична єдність, споживча вартість, телеологія національного духу, “невидима рука ринку”, універсальний моральний закон. *Tertia* визначають привілейованість окремої перспективи, а це унеможливорює тертя та продуктивну конкуренцію між політичними силами.

Демократія –це інституціоналізація компромісу між конкурентними репрезентаціями, що можливо за умови семантичної невизначеності та відкритості до руху інтерпретацій. Цей рух має власну історію, а прийняття його незавершеності є умовою відкритості до безумовної прийдешньої демократії. Для ефективного політичного планування необхідне засвоєння історичного досвіду своєї формації, однак демократична свідомість сприймає історію як множину ліній руху слідів, а не як колицу втрачених ідеальних зразків.

Демократія можна розглядати як інституціональний метод справедливої політичної боротьби та як систему переконань, що віддає перевагу свободі особистості, соціальній егалітарності та пошуку більш справедливих форм організації спільного буття. Ці два аспекти одночасно автономні один від

одного та пов'язані між собою. Демократичний парламент не може керуватися моральними імперативами, а віра в демократію може з'явитись і в недемократичній державі. Без ефективною та прозорою роботи інституцій, таких як вибори та можливість реєстрації партій демократії не існуватиме, а разом із тим, навряд чи демократія продовжуватиме функціонувати без своєрідного фетишизму – сподівань на можливість реалізації політичних перевлаштувань та розв'язання соціальних протиріч.

Політика та естетика збігаються в увазі до проблеми розподілу та облаштування чуттєвого середовища. Кожен політичний проект спирається на певні естетичні зразки та парадигми, а поява нових естетичних напрямів обумовлена широким політичним контекстом. Література та засоби масової інформації формують ідентичність людини, її уявлення про себе та світ. Засвоєння літературних послань може призводити до політичних наслідків, таких як сумнів у адекватності політичного розподілу ролей в суспільстві та гуманізація інших, розділення ми-інтенцій. Демократичний індивід ухиляється від проектів колективної естетичної апропріації політики, оскільки це загрожує зникненню проміжку репрезентації та встановлення тоталітаризму. Демократія потребує естетичної парадигми романтичної іронії - сумніву в остаточних конфігураціях, що дозволяє зберегти протиріччя між конфліктними системами інтересів та переконань і завдяки цьому цивілізувати контингентність влади. Політичним антиподом іронії є цинізм: зневіра в уявних ідентифікаціях та перспективах, що визнає тільки насильницьку політику.

Сучасна масова культура звільнилася від монополії національних літературних канонів та великих авторів націє-творців. Світ інтегрувався у глобальній мережі Інтернету, що призвело до циркуляції зразків та повідомлень поміж усіма його мешканцями. Кількість інформації та швидкість обігу в сучасних носіях регулярно зростає, а разом із тим знижується здатність людей до засвоєння змістовних повідомлень. Перевантаження фантасмагорією розрізнених елементів нерідко призводить до відчуження та імплозії суб'єктивності – пасивній, поглинаючій позиції, що ухиляється від

сприйняття символічних зав'язків. Від позиції суб'єкта щодо складності інформаційного світу залежить можливість реалізації ним інноваційного потенціалу, але разом із тим виникає ризик дезінтеграції та повної детериторіазації.

Суспільні мовники – це медіа, що називають себе альтернативною комерційним ЗМІ. Умовами їх розвитку є автономія від держави та можливість діяти поза законами ринку. Існують різноманітні форми їхньої організації, зокрема європейська, розвинена шляхом перетворення колишніх монопольних державних телерадіоканалів та американська – шляхом інтеграції автономних одиниць до великої децентралізованої системи. Вони передбачають різні способи підзвітності, фінансування, виробництва та поширення контенту. Суспільні ЗМІ існують в усіх демократичних державах та створюють соціально-важливий продукт. Окремі з них відомі усьому світові завдяки своїм якісним фільмам та серіалам. Втім, в ряді країн суспільне мовлення репрезентує ідеологію владної партії, а тому його доречніше називати державним.

Офіційно, Суспільне мовлення з'явилося в Україні в 2017 році у наслідок реформування колишніх радянських медіа за європейськими зразками. Передумовою створення НСТУ стала революція та політична криза, що спровокували потребу переосмислення української політики. Західні партнери вважають його появу важливим кроком на шляху до демократизації українського суспільства. НСТУ вдалося відійти на відстань від держави, запровадити високі стандарти журналістики та розпочати перебудову великої системи регіональних філій. Проте сьогодні воно ще не залучилося стабільною підтримкою населення та не виготовляє якісний художній продукт. Попри це, Суспільне мовлення стало платформою, яка дає надію на розвиток вкрай важливих для виживання демократичного простору незалежних медіа-ресурсів.

ДЖЕРЕЛА

1. Boborykin A. URL: <https://www.facebook.com/boborukin/posts/4420161404664912> (date of access: 21.04.2021).
2. Bramblia J. A. Public Service Media in Mexico and Latin America: Recent Improvements and Future Challenges. *SFU Library Publication Series*. URL: <http://monographs.lib.sfu.ca/index.php/sfulibrary/catalog/download/1/2/16-2> (date of access: 22.05.2021).
3. Council of Europe. European Ministerial Conference on Mass Media Policy. Strasbourg, 1995. 17 p.
4. Davies C. 'Cruder than the Communists': Polish TV goes all out for rightwing vote. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/11/cruder-than-the-communists-polish-tv-goes-all-out-for-rightwing-vote> (date of access: 21.05.2021).
5. PACE. Honouring of obligations and commitments by Ukraine. 1999. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16670&lang=en> (date of access: 14.04.2021).
6. PACE. Parliamentary responsibility for the democratic reform of broadcasting. 1991. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15181&lang=en> (date of access: 15.04.2021).
7. PACE. Public service broadcasting. 2004. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17177&lang=en> (date of access: 17.04.2021).
8. stv.detector.media. Суд визнав, що НСТУ має сплатити Euronews 10, 6 млн євро боргу. *stv.detector.media*. URL: https://stv.detector.media/kontent/movlennya/sud_viznav_scho_nstu_mae_splatiti_euronews_10_6 mln_evro_borgu/ (дата звернення: 18.04.2021).
9. Аласанія З. Стратегія розвитку НСТУ. Київ, 2017. 36 с.
10. Джинса в онлайн-медіа. Моніторинговий звіт за 2-й квартал 2020 року. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/dzhynsa->

v-onlajn-media-monitoringovyj-zvit-za-2-j-kvartal-2020-roku-i33710 (дата звернення: 15.05.2021).

11. Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення. Київ : Тютюкін, 2010. 264 с.

12. Жук О. «Ера-медіа» провела на «UA: Першому» останній ефір: що було не так з «Доброго ранку, країно!»?. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/telebachennya/read/5833/2020-07-13-era-media-provela-na-ua-pershomu-ostanniy-efir-shcho-bulo-ne-tak-z-dobrogo-ranku-kraino/> (дата звернення: 16.05.2021).

13. Заява Коаліції громадських організацій "Суспільне мовлення" від 29 липня 2005 року викликала неабиякий подив у колективі Державного комітету телебачення і радіомовлення України. *Державний комітет телебачення і радіомовлення України*. URL: <http://comin.kmu.gov.ua/article/42859> (дата звернення: 15.04.2021).

14. Міський В. Як створити успішне суспільне мовлення: литовський досвід. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/jak-stvoriti-uspishne-suspilne-movlennja-328529.html> (дата звернення: 22.05.2021).

15. Навальний пропонує розогнати Общественное телевидение. *newizv.ru*. URL: <https://newizv.ru/news/society/19-05-2013/182512-navalnyj-predlozhit-razognat-obshchestvennoe-televidenie> (дата звернення: 20.05.2021).

16. Общественное телевидение как надежда на лучшее. *Независимая газета*. URL: https://www.ng.ru/tv/2012-1229/15_obsh_tv.html (дата звернення: 20.05.2021).

17. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України : Закон України від 18.07.1997 р. № 485/97-ВР : станом на 15 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485/97-вр> (дата звернення: 01.05.2021).

18. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України : Закон України від 17.04.2014 р. № 1227-VII : станом на 12 лют. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (дата звернення: 19.04.2021).

19. Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи "Виконання обов'язків та зобов'язань Україною" : Резолюція Ради Європи від

29.09.2003 р. № 1346(2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_608 (дата звернення: 16.04.2021).

20. Рекомендація CM/Rec(2012)1 Комітету Міністрів країнам-членам Ради Європи щодо управління суспільними засобами масової інформації | Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-cm-rec-2012-1-komitetu-ministriv-krayinam-chlenam-rady-uevropy-shhodo-upravlinnya-suspilnuyu-zasobamy-masovoyi-informatsiyi/> (дата звернення: 18.04.2021).

21. Рекомендація N R (99) 1 Комітету міністрів Ради Європи "Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ" (укр/рос) : Рек. Ради Європи від 19.01.1999 р. № R(99)1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_095 (дата звернення: 15.04.2021).

22. Рекомендація ПАРЕ щодо суспільного телерадіомовлення | Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-parye-shhodo-suspilnogo-teleradiomovlennya/> (дата звернення: 16.04.2021).

23. Реформи в Україні: недороблене і недовиконане, Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-nedoroblene-i-nedovikonane> (дата звернення: 20.05.2021).

24. Служба внутрішнього аудиту виявила непрозорий розподіл преміального фонду між підрозділами НСТУ. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/telebachennya/read/5545/2020-03-12-sluzhba-vnutrishnogo-audytu-vuyavyla-neprozooryu-rozpodil-premialnogo-fondu-mizh-pidrozdilamy-nstu/> (дата звернення: 11.05.2021).

25. Спецефір про воєнний стан приніс «UA: Першому» у вісім разів більшу аудиторію. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/inshe/read/4362/2018-11-27-spetsefir-pro-voiennyu-stand-prynis-ua-pershomu-u-visim-raziv-bilshu-audytoriyu/> (дата звернення: 10.05.2021).

26. Суспільне мовлення в Польщі не виживе за кошти від абонплати – керівник TVP. *stv.detector.media*. URL: <https://stv.detector.media/suspilni->

movnyky-svitu/read/2772/2017-01-27-suspilne-movlennya-v-polshchi-ne-vyzhyve-za-koshty-vid-abonplaty-kerivnyk-tvp/ (дата звернення: 20.05.2021).

27. Чернотицький М. Програма Розвитку АТ “НСТУ” 2021–2025 Київ 2021. 41 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

28. Ankersmit F. Danto on Representation, Identity, and Indiscernibles. *History and Theory*. 1998. Vol. 37, no. 4. P. 44–70.
29. Berlin I. Four essays on liberty. *Oxford university press*. 1969. 213 p.
30. Derrida J., Dufourmantelle A. De l'hospitalité. Paris : Calmann-Lévy, 1997. 144 p.
31. Derrida J. Politics of friendship. London : Verso, 1997. 308 p.
32. McHale B. Constructing postmodernism. London : Routledge, 1992. 342 p.
33. Richir M. La contingence du despote. Paris : Payot, 2014. 221 p.
34. Schiller F. Philosophische Schriften. Stuttgart : J.G. Cotta, 1905. 107 p.
35. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. Москва.: Европа, 2011. 256 с.
36. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 271 с.
37. Анкерсмит Ф. Р. Возвышенный исторический опыт. Москва : Европа, 2007. 605 с.
38. Анкерсмит Ф. Р. Политическая репрезентация. Москва : Изд. дом НИУ ВШЭ, 2012. 288 с.
39. Анкерсмит Ф. Р. Репрезентативная демократия. Эстетический подход к конфликту и компромиссу. *Логос*. 2004. № 2. С. 77–85.
40. Анкерсмит Ф. Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценностью. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 432 с.
41. Аристотель. Политика. Сочинения в четырех томах. Москва, 1978. Т. 4. С. 375–645.
42. Аристотель. Поэтика. Сочинения в четырех томах. Москва, 1978. Т. 4. С. 645–681.
43. Бадью А. Етика. Нарис про розуміння зла Київ : Клубук, 2016.

192 с.

44. Берарди Ф. Пересматривая медиаактивизм. *Михаил Гефтер*. URL: <http://gefter.ru/archive/13394> (дата звернення: 20.05.2021).

45. Берлін І. Дві концепції свободи. *Сучасна політична філософія: Антологія*. Київ : Основи, 1998. С. 56-113.

46. Боббио Н. Правые и левые. *Неприкосновенный запас*. 2003. № 31(5). С. 5–19.

47. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. Екатеринбург: Изд-во уральского университета, 2000. 96 с.

48. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа. Поэтика и политика: *Альманах Рос.-франц. центра социологии и философии Ин-та социологии РАН*. Москва : Ин-т эксперим. Социологии. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1999. С. 193-226.

49. Бодрийяр Ж. Соблазн. Москва: Ad Marginem, 2000. 319 с.

50. Гваттари Ф. «Общественное свободное радио». *сигма*. URL: <https://syg.ma/@microradio/fieliks-gvattari-obshchestviennoie-svobodnoie-radio> (дата звернення: 20.05.2021).

51. Гваттари Ф. Три экологии. *сигма* : 2019, URL: <https://syg.ma/@lesiaprokopenko/fieliks-gvattari-tri-ekologhii-chast-1>. URL: <https://svg.ma/@lesia-prokopenko/fieliks-gvattari-tri-ekologhii-chast-2>. URL: <https://svg.ma/@lesia-prokopenko/fieliks-gvattari-tri-ekologhii-chast-3>. (дата звернення: 17.04.2021).

52. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа Москва.: Наука, 2000. 495 с.

53. Гегель Г.В.Ф. Философия права Москва : Мысль, 1990. 524 с.

54. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. Москва : Московская школа политических исследований. 2004, 222 с.

55. Голосов Г. Демократия в России: инструкция по сборке. Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2012. 208 с.

56. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Київ.: Таксон, 2003. 300 с.

57. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія: Підручник. Київ : Лібра, 1999. 488 с.
58. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство. *Вопросы философии*. 1994. №3. С. 37-48.
59. Дебор Г. Общество спектакля. Москва : Логос, 1999. 224 с.
60. Делёз Ж. Логика смысла. Москва : Академический Проект, 2011. 472 с.
61. Делез Ж., Гваттари Ф. Капитализм и шизофрения. Тысяча плато. Екатеринбург: У-Фактория, Астрель, 2010. 895 с.
62. Деррида Ж. Диссеминация. Екатеринбург: У-Фактория, 2007. 608 с.
63. Деррида Ж. О грамματοлогии. Москва : Ad Marginem, 2000. 512 с.
64. Деррида Ж. Письмо та відмінність. Київ.: Основи, 2004. 602 с.
65. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход. Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 320 с.
66. Драгоманов М. Вибране. Київ : Либідь. 1991. 688 с.
67. Жеребкин С. Гендерные “политики идентификации” в эпоху казачества. *Гендерные исследования*. 1998. № 1. С. 240–252.
68. Івашина О. Загальна теорія культури. Київ : Вид. дім Києво-Могилян. акад., 2008. 215 с.
69. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое Просвещение?. *Кант И. Собр. Соч. в 6-ти томах*. Москва, 1966. Т. 6. С. 25–35.
70. Капустин Б. Макиавелли и проблема политической морали *Логос*, 2015. № 6. С. 68-104.
71. Капустин Б. О демократическом фетишизме *Логос*, 2020. Т. 30. № (138). С. 165-225.
72. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 312 с.
73. Киркегор С. О понятии иронии Москва : *Логос*, 1993. № 4. С. 176-198.
74. Кожев А. Введение в чтение Гегеля Санкт-Петербург: Наука, 2013. 792 с.

75. Лакан Ж. 'Я' в теории Фрейда и в технике психоанализа (1954/55). Москва : Гнозис, Логос, 1999. 520 с.
76. Лаклау Е. Сообщество и его парадоксы: «либеральная утопия» Ричарда Рорти. *Логос*. 2004. №6. С. 94–118.
77. Лаку-Лабарт Ф. Поэтика и политика. *Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук*. Москва, Санкт-Петербург, 1999. С. 7–42.
78. Лаку-Лабарт Ф. Трансценденция кончается в политике. *Социологос постмодернизма. Альманах Российско-французского центра социологических исследований Института социологии Российской Академии наук*. Москва : Институт экспериментальной социологии, 1996. С. 171—214.
79. Луман Н. Общество общества. II. Медиа коммуникации Москва : Логос, 2005. 280 с.
80. Луман Н. Общество общества. IV. Дифференциация. Москва : Логос/Гнозис, 2006. 320 с.
81. Луман Н. Честность политиков и высшая аморальность политики. *Вопросы социологии*. 1992. № 1. С. 69-76.
82. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 270 с.
83. Нанси Ж.-Л. «Вместе». *Topos*. 2013. № 2. С. 12–20.
84. Нанси Ж.-Л. Бытие вместе и демократия. *Topos*. 2013. № 2. С. 20–30.
85. Нанси Ж.-Л. Бытие единичное множественное. Минск: Логвинов, 2004. 272 с.
86. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей Москва : Культурная Революция, 2005. 880 с.
87. Остапа С.В., Міський В.В., Розкладай І.Є. Суспільне мовлення в Україні: історія створення та виклики. Київ: Друкарня Віол, 2018. 156 с.
88. Платон. Держава Київ: Основи, 2000. 355 с.

89. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 3 Москва : Мысль, 1994. 654 с.
90. Политика и дружба: дискуссия с Жаком Деррида. сигма. URL: <https://syg.ma/@kuraevalexander/politika-i-druzhiba-diskussiiia-s-zhakom-dierrida> (дата звернення: 20.04.2021).
91. Предисловие. *Toros*. 2013. №2. С. 7–12.
92. Рансьер Ж. На краю политического Москва : Праксис, 2006. 240 с.
93. Рансьер Ж. Несогласие: Политика и философия Санкт-Петербург : Machina, 2013. 192 с.
94. Рансьер Ж. Разделяя чувственное. Санкт-Петербург: Изд-во ЕУСПБ, 2007. 264 с.
95. Рансьер Ж. Эстетическая революция и её последствия. *aroundart.org*. URL: http://aroundart.org/2018/03/07/ranciere_revolution/. (дата звернення: 10.04.2021).
96. Рансьер Ж. Учитель-незнайко. П'ять уроків із розкріпачення розуму: Київ: Ніка-Центр, 2014. 168 с.
97. Ридингс Б. Университет в руинах. Москва : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2010. 304 с.
98. Ришир М. Контингентность властителя. *Михаил Гефтер* URL: <http://gefter.ru/archive/6675> (дата звернення: 09.04.2021).
99. Рорти Р. Демократия и философия. *Неприкосновенный запас*. 2007. № 6(56). С. 6–17.
100. Рорти Р. Обретая нашу страну. Политика левых в Америке XX века. Москва : Дом интеллектуальной кн., 1998. 128 с.
101. Рорти Р. Релятивизм: найденное и сделанное. *Философский прагматизм Ричарда Рорти и российский контекст*. Москва, 1997. С. 11–44.
102. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность. Москва : Русское феноменологическое общество, 1996. 282 с.
103. Рорти Р. Троцкий и дикие орхидеи. *Неприкосновенный запас*. 2001. № 17(3). С. 7–17.

104. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права. Трактаты. Москва : Наука, 1969. 704 с.
105. Славой Жижек / От симптома Джайса к симптому власти. *Ruthenia*. URL: http://ruthenia.ru/logos/kofr/2002/2001_05.htm (дата звернения: 20.05.2021).
106. Слотердаjk П. Правила для человеческого зоопарка. *nietzsche.ru*, 2002. URL: <http://nietzsche.ru/influence/philosophie/sloterdijk/> (дата звернения: 20.03.2021).
107. Фекондо А. Обоснование этики у Жака Деррида : Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Новосибирск, 2019. 266 с.
108. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва : АСТ, 2007. 588 с.
109. Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму. Нью-Йорк: УВАН у США, 1956. 510 с.
110. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека. *Собрание сочинений в 7 т.* Москва, 1957. Т. 6. С. 251–358.
111. Шмитт К. Понятие политического. Санкт-Петербург.: Наука, 2016. — 568 с.
112. Ямпольский М. Инновационный потенциал и структура общества *Горький*, 2009. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2009/6/innovacionnyj-potenczial-i-struktura-obshhestva.html> (дата звернения: 18.05.2021).
113. Ямпольский М. Между идентичностью и общечеловеческим. *colta.ru*. 2020. URL: <https://www.colta.ru/articles/society/24752-mihail-yampolskiy-blm-universalnyy-gumanizm-i-giperidentichnosti>. (дата звернения: 20.04.2021).
114. Ямпольский М. Физиология символического. Кн. I. Возвращение Левиафана: Политическая теология, репрезентация власти и конец Старого режима. Москва : НЛО, 2004. 800 с.

МЕДІАМТЕРІАЛИ

"Укртелефільм" гальмує створення суспільного телебачення в Україні. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=g333XqaO4U0> (дата звернення: 30.04.2021).

"Укртелефільм" - "НТКУ": "Ви берете нас у рабство". *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XeLVgRyPL20> (дата звернення: 30.04.2021).

12. Ярослав Лодыгин. Культура общественного телевидения. *SoundCloud*. URL: <https://soundcloud.com/kulturavsego/12-yaroslav-lodygin-kultura-obshchestvennogo-televideniya> (дата звернення: 15.05.2021).

46. Зураб Аласанія. Культура суспільного мовлення. *SoundCloud*. URL: <https://soundcloud.com/kulturavsego/46-zurab-alasanya-kultura-susplnogo-movlennya> (дата звернення: 20.05.2021).

Велике інтерв'ю із Зурабом Аласанія. Протилежний погляд LIVE (04.08.2017). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1SUEV8iC9LM> (дата звернення: 11.05.2021).

Вибори на посаду голови правління НСТУ: 2-й етап | НАЖИВО. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=o239Hoj_IHM (дата звернення: 16.05.2021).

Зураб Аласанія та Наталія Лігачова про Громадське та Суспільне мовлення. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tQQyd7pFs84> (дата звернення: 20.05.2021).

Інтерв'ю Тараса Шевченка телеканалу UA: Перший. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=15X5rIVaoUg> (дата звернення: 13.05.2021).

Пресконференція Володимира Зеленського 2021. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fOuZizdw8Yk> (дата звернення: 21.05.2021).